

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

XV. ve XVI. YÜZYILLARDA ANADOLU'DA YAYGIN OLAN TÜRKÇE ESERLER

[YÜKSEK LİSANS TEZİ]

960873

İLHAMİ ORUÇOĞLU

DANIŞMAN
PROF. DR. OSMAN ÇETİN

BURSA - 2000

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1
I. KAYNAKLAR	1
II. TÜRKÇELEŞME VE TÜRKÇE KİTAPLAR	1
A. Hükümdar ve Devlet Erkanının Gayretleri	3
B. Alim ve Şâirlerin Türkçe Bilinci	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
XV.-XVI. YÜZYILLARDA YAYGIN OLAN TÜRKÇE KİTAPLAR	7
A. Tecvid	8
B. Tefsir	9
C. Hadis	10
D. Fıkıh	12
E. Kelâm-‘Akâid	15
F. Tasavvuf-Meviza-Ahlak	16
G. Tezkire-Menakıb	28
H. Dil-Lügat	30
İ. Edebiyat	33
J. Tarih	40
K. Coğrafya	46
L. Matematik-Geometri-Astronomi	47
M. Tıp	49
İKİNCİ BÖLÜM	
TÜRKÇE ESERLER ÇERÇEVESİNDE OLUŞAN İLMİ VE KÜLTÜREL ORTAM	52
I. DİNİ İLİMLER AÇISINDAN	53
A. Tecvid	53
B. Tefsir	54

	III
C. Hadis _____	55
D. Fıkıh _____	56
E. Kelam _____	57
II. AHLAKİ VE SOSYAL İLİŞKİLER AÇISINDAN _____	57
III. EDEBİ KÜLTÜR AÇISINDAN _____	59
IV. MÜSBET İLİMLER YÖNÜNDEN _____	60
SONUÇ _____	63
KAYNAKLAR _____	65

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser.
a.g.m	: Adı Geçen Makale.
BEEK	: Bursa Eski Eserler Kütüphanesi.
Bkz	: Bakınız.
Bsm.	: Basım.
c.	: cilt.
Çev.	: Çeviren.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
İMİK	: İzmir Milli Kütüphanesi.
Keşf	: Keşfü'z-Zünûn.
KREK	: Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi.
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
No	: Numara.
ODMT	: Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi.
OM	: Osmanlı Müellifleri.
s.	: Sayfa.
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

ÖNSÖZ

Kültür ve medeniyetlerin oluşmasında ve korunmasında yazılı kültürün yani kitapların yerinin büyük olduğu bilinmektedir. Bugün Grek Medeniyeti'nden bahsedebiliyorsak, filozofların eserlerinden dolayıdır. Mısır Medeniyeti'nden sözedebiliyorsak kitabeleri sebebiyledir.

Osmanlı Devleti kurulurken de bir takım ilmî ve kültürel faaliyette bulunmuş ve sonuçta ortaya büyük bir medeniyet çıkmıştır. Oluşan bu medeniyeti anlayabilmenin birinci şartı olarak onun yazılı mirasını görüyoruz. Osmanlı Devleti'nin yöneticileri ve onların çevresindeki destekleyici unsur olan halk Türk olduğundan, kalem kullanan insanlar bu halk tarafından anlaşılmayı bekleyerek eserlerini yazmışlardır. Bu sebepten dolayı Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş dönemi olan XV. ve XVI. yüzyıllarda yazılan Türkçe eserlerin Osmanlı kültür mirasının anlaşılmasında çok önemli bir rol oynayacağını düşündük.

Çalışmamızda, sürenin kısıtlı olmasından dolayı, o dönemde var olan bütün eserleri tesbit etmektense, bize bütün hakkında bir fikir verebilecek kadar kitap tesbit ettik. Giriş bölümünde o dönemdeki Türkçeleşme mevzuunu inceledik. Birinci bölümde, elde ettiğimiz kitaplar, müellifleri ve kitapların muhtevası hakkında bilgiler verdik. İkinci bölümde ise ulaştığımız verilerin bir tahlilini yaptık.

Bu vesileyle tezimin hazırlanmasında maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Osman Çetin'e ve çalışmamın tamamlanmasında emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

İlhami Oruçoğlu

Bursa 2000

GİRİŞ

I. KAYNAKLAR

Araştırmamızda temel olarak kütüphanelerimizde mevcut olan Türkçe yazma eserlerin tespitiyle başladık. Bunun için İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi, İzmir Millî Kütüphane ve Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki XV. ve XVI. yüzyıla ait yazma eserleri tespit ettik. Amacımız o dönemdeki bütün kitapları taramak ve bir bibliyografya oluşturmak olmadığı için bütün kütüphanelerdekini tespit yoluna gitmedik. Anadolu için numune oluşturabilecek tarzda yurdun çeşitli yerlerinden birer örnek teşkil eden dört kütüphane ile yetindik. Daha sonra Keşfü'z-Zünûn, Şakâiku'n-Nu'mâniyye, Hadâiku's-Şakâik, Osmanlı Müellifleri gibi temel kaynaklardan hem elde ettiğimiz bu kitaplar hakkında değerlendirme ve bilgi temin ettik hem de, kütüphanelerde ulaşamadığımız bazı kitap isimlerini temin ettik. Daha sonra günümüzde yazılmış çeşitli kitaplardan, eserler hakkındaki bilgilerimizi genişlettik.

II. TÜRKÇELEŞME VE TÜRKÇE KİTAPLAR

Beylikler döneminde, beylerin çevresindeki alim ve şairler çoğunlukla Türk olduğundan, eserlerini Türkçe yazıyorlar, beyler tarafından bu konuda destek görüyorlardı. Çünkü her beylik diğerlerini kendi yönetimine alıp büyük bir devlet olmak, Selçukluların mirasına konmak istiyordu. Bunu sağlamanın şartlarından biri askerî ve siyasî başarı elde etmek, diğeri de buna layık olduğunu kabul ettirmek yani meşruiyet sorununu halletmektir. Dolayısıyla ilmi ve kültürel alanda ne kadar ilerlenebilirse bu meşruiyet sorunu da o kadar çözülmüş sayılacaktı. Çünkü büyük devlet olmanın bir özelliği de alimleri, sanatkarları ve şairleri cezbedebilecek bir kültürel ortamının sağlanması idi.

Osmanlı hükümdarları da bu konuya ehemmiyet vermiş, Türkçe'nin inkişafına ve resmi dil olmasına hizmet etmişlerdir. Diğer beylikler fethedildikçe oralarda bulunan şair

ve alimleri kendi himayelerine almış, koruyup gözetmişlerdir. Örnek olarak Şeyhoğlu ve Ahmedî, Germiyan Beyi Süleyman şahın himayesindeyken, onun ölümünden sonra Yıldırım Bayezid ve Emir Süleyman Çelebi'ye intisab etmişlerdir. XIV. yüzyıl ve XV. yüzyılın başlarında Anadolu'da ilim, kültür ve edebiyat, İran, Mısır, Suriye ve Maverâünnehir'le kıyaslanamayacak kadar gerilerde idi. Bu sebepten Anadolu'da yaşayan alim ve şairler genellikle bu ilim merkezlerinde tahsillerini tamamlamışlardır. Edebâlî Şam'da, Davud-ı Kayserî Kahire'de, Kadızâde-i Rumî Musa Horasan ve Maverâünnehir'de, Molla Fenârî ve Simavnalı Bedreddin Kahire'de, Germiyanlı Ahmedî Mısır'da ihtisas yapmışlardır.

Fakat XV. asrın sonlarına gelindiğinde gerek padişahların bu konudaki gayretleri, gerekse alimlerin katkılarıyla ibre İstanbul'un lehine dönmüş, diğer merkezler değerleri düşmese de, İstanbul'un gölgesinde kalmışlardır.¹

XVI. asra gelindiğinde ise siyasi yönden büyüyen devletin imkanları genişlemiş, bununla eş zamanlı olarak kültürel canlılık da artmıştır. Artık her saray, köşk ve konak bir ilim ve kültür yuvası haline gelirken, bazı çevrelerin topladığı dükkanlar, hatta meyhane ve kahvehaneler bile bu işe mekan olabilmıştır. Bunlardan Tahtakale'deki Efe meyhanesi, Rahîkî'nin (v.1546) attar dükkanı, Zâtî'nin (v.1546) Bayezid Camii avlusundaki remil dükkanı en ünlü olanlarıdır.²

İlmî ve kültürel ortam canlanırken bunun sadece belirli insanlar arasında kalmayıp halka da yayılmasına özen gösterilmiş, bu konu üzerinde titizlikle durulmuştur. Hükümdarlar bu alana bizzat el atarak, çeşitli eserlerin tercüme edilmelerini tavsiye ve emrederken, karışık, anlaşılması zor Türkçe metinlerin de sadeleştirilmesini istemişlerdir. Yine alimler ve şairler Türkçe kullanmayı, söylenilenin halk tarafından anlaşılmasını bilinçli bir şekilde gözetmişlerdir.

¹ Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, I, 519-21.

² Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (ODMT), II, 41.

A. Hükümdar ve Devlet Erkânının Gayretleri

Bu konu üzerinde ciddiyetle duran hükümdarların başında II. Murad gelir. Bir taraftan çevresindeki insanları Türkçe yazmaya teşvik ederken diğer yandan edebî, tasavvufî, coğrafi, tıbbî vs. pek çok eserin Türkçe'ye kazandırılmasına gayret etmiştir.³ Bu konuda örnekler çoktur, fakat biz bir kaç tane ile yetineceğiz.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin Mesnevî'sini Muîneddin b. Mustafa isimli zat II. Murad'ın arzusuyla Türkçe'ye aktarmıştır.⁴

Yine siyasetname tarzında yazılmış olan Kabusname'yi çevirmesi için Mercimek Ahmed'i görevlendirmiştir.

XIII. yy'da II. İzzeddin Keykâvus'un emriyle İbn Âlâ tarafından halk içinden derlenerek oluşturulan Danişmendnâme'nin dilini karışık bularak, bunun daha sade bir Türkçe'yle yazılmasını Tokat dizdârı Arif Ali'den istemiştir.⁵

II. Murad'ın Türkçe kullanmayı ve Türkçeleştirmeyi bir devlet politikası haline getirdiği, Mahmud b. Mehmed b. Dilşâd'ı mütercim tayin etmesinden anlıyoruz.⁶

II. Murad'dan sonraki padişahlar da onun yolundan gitmişlerdir. Bir yandan fethettikleri beldelerin alim, şair ve sanatkarlarını İstanbul'a getirirken, öte yandan onların eserlerinin tercüme edilmesine gayret göstermişlerdir. Tercümelerin bir çoğununun hükümdar çocukları için yapılması bunun bir delilidir.

Bu konuda öne çıkanlardan biri de Sokullu Mehmed Paşa'dır. Karşılaştığımız bir çok kitabı tercüme ettiren odur. Meselâ; Bakî'nin "Meâlimü'l-Yakîn fî Sîret-i Seyyidi'l-Mürselîn" tercümesi Sokullu'nun isteği üzerine gerçekleşmiştir.

Aynı zamanda Kutbüddin Muhammed b. Ahmed el-Mekkî'nin "el-İ'zâm bi-Alami Beledillâhi'l-Haram" adlı eseri Bakî tarafından; Muslihüddin b. Mehmed Cârî'nin

³ ODMT, II, s.32

⁴ a.e. s.32.

⁵ Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I, 440.

⁶ Babinger, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, s.17'deki dipnot.

“Mir’âtü’l-Edvâr ve Mirkâtü’l-Ahbâr” isimli eseri Hoca Sadeddin tarafından Sokullu’nun isteğiyle Türkçe’ye çevrilmiştir.⁷ Sokullu kendisine “ Evzahu’l-Mesâlik” isimli Arapça eserini takdim eden Sipâhîzâde’den bu kitabı tercüme etmesini istemiştir.⁸

B. Alim ve Şâirlerin Türkçe Bilinci

Hükümdarlar ve devlet erkanı Türkçe’ye böyle önem verirken alimler, şairler ve sanatkarlar da bir eser yazdıklarında bunun halk tarafından anlaşılabilir olmasını gözetmişler ve bunu eserlerinde özellikle belirtmişlerdir.

Kutbeddin İznikî, Mukaddime isimli eserin girişinde bunu şöyle dile getirir: “*Bu fakîr gördü kim farz-ı ‘ayn olan ilimlerde kitaplar düzmüşler, latif ve görklü, amma ol kitapların kimisi Farisîce, kimisi Arapça’dır. Her kişi onlarda mütalaa kılub ma’nisin çıkaramaz....Eğer okuyub öğrense dahi tizcek gine unudur....Pes miskin dahi diledi kim farz-ı ‘ayn olan ilimde Türkçe bir Mukaddime düze, tâ kim mübtedîlere ânı okumak gânez ola, dahi kızcağızlara ve oğlancıklara, baliğ olmağa yakın olıcak ânı öğredeler tâ kim i’tikâdına ve gönlüne imân ve şeriat emrin tutmak ve müslümanlık kaydın bilmek düşe ki bâliğ olduktan sonra bunun içindekiyle (amel) ide inşâallâh teâlâ....*”⁹

Yine Ahmed Bîcân, ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed’in Fusûs’a yazdığı Arapça şerhin tercümesinde sebeb-i te’lîfi;

“*Yazılan bir çok âsâr Arabî ve Farisî olmakla ancak ehline zahirdir. Bu yüzden Türkî yazdım ki herkes faydalansın*” sözleriyle açıklıyor.¹⁰

Eşrefoğlu Rûmî de Müzekki’n-Nüfûs’un mukaddimesinde “eserini halkı doğru yola sevk etmek için bilhassa Türkçe yazdığını” söyler.

⁷ Babinger, a.g.e., s.105-106.

⁸ Kazancıgil, Aykut, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, s.137-38.

⁹ İznikî, Kutbüddin, Mukaddime, vr. 1b, 2a.

¹⁰ Çelebioğlu, Amil, “Ahmed Bîcân”, DİA, I, 49-51)

Bu konuda Mehmed Mecdî kendisine bir gönül ehlinin Şakâik'ı tercüme etmesini tavsiye ettiğini söyledikten sonra Türkçe'ye çevirmenin gerekçesini şöyle açıklar:

“Bu kitâb-ı müstâb-ı fezâil-nisâb dahi (bi-lisânin ‘arabiyyin mübîn) fehvâsınca eğerçi ahsen-i elsine olan lisân-ı ‘arabî üzere ibdâ’ olunub tırâz-ı i’câz-tırâz üzere ibrâz olunmuşdur. Fe-emmâ Rumî lisân ve Türki zebân ile tercüme olunsa sanâ’ât-ı ‘arabiyyeden behre-mend olmıyan ercümendlere şâmil olub fevâid-i ferâid ve mevâid-i ‘avâidi ekmele ve eşmel olur idi ve şumûlü kemâlen bulur idi.”

Bu sözleri kaydettikten sonra Türk olanın, Türkçe yazmasının daha güzel olacağını şu edebî ifadelerle dile getirmiştir;

“Şâhidân-ı Rûmî-nejâdânın lü’lüyân-ı sevâd-ı ‘arab tavrı üzere giydikleri miskî libâslarını ve siyâh câmelerini ihrâc edüb nâzikâne Rûmîyâne libâs ilhâs etmeğe surû’ eyledim”¹¹

Nihayet gerek devlet adamlarının, gerekse alim şairlerin gayretleriyle Osmanlılarda Türk dili bir ivme kazanmış ve resmileşmiştir. Bilindiği üzere daha önce de Türk devletleri kurulmuş, fakat o devletlerde resmi dil Farsça olmuştur. Selçuklular bunlardan biridir. Yöneticileri Türk olduğu halde Türkçeyi resmi dil olarak kullanamamalarının çeşitli sebepleri vardır. En önemli sebep olarak Türkçe okuyup yazacak, yazışmalarda bulunacak bürokrat ve alimin yetişmemiş olması gösterilebilir. Çünkü devletin kurulduğu yerde daha önce başka müslüman devletler vardı. Arap ve Fars unsuru buralarda hakimdi ve Türk devletleri ulema ve yönetici kadrosunu hazır bulmuştu. Tabii olarak buradaki yerleşik, geçerli düzenin bozulması imkansız olduğundan var olan konum muhafaza edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ise bu konuda avantajları vardı. Öncelikle tebeasının tamamı Türklerden oluşuyordu ve devamlı surette Türkmenlerin göçleriyle besleniyordu. Bu insanları yönetmek ve onları bilgilendirmek için Türkçe'yi kullanmak gerekiyordu. Devlet büyüyüp dışarıdan Türk olmayan unsurları da bünyesine dahil ettiği zamanlara gelinceye kadar Türkçe okuyup yazacak hem bürokrat, hem de alim ve şairler yetişmişti. Biraz doğal

¹¹ Mehmed Mecdî, Hadâiku's-Şakâik, s.10-11

koşullardan, biraz da Osmanlıların bilinçli gayretleriyle Türkçe inkişaf etmiş, gelişmiş, serpilmiş ve artık siyasi düzlemde kullanılabilir bir düzeye gelmiş ve Arapça ve Farsça'nın yanında İslam Medeniyetinin üçüncü temel dili olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
XV.-XVI. YÜZYILLARDA YAYGIN OLAN
TÜRKÇE KİTAPLAR

A.Tecvid

Risâle-i Münciye¹²: Ömer b. Ahmed isminde bir zat tarafından İsfendiyaroğlu Sultan İsmail b. İbrahim (847-864/1443-1459)'in emriyle te'lif edilmiş tecvide dair bir risâledir.

Rusûhu'l-Lisân fî Hurûfi'l-Kur'ân¹³: Osmanlı hatiplerinden biri tarafından 959/1551 de kaleme alınmış Arapça elif kafiyeli bir kasidedir. Bin kırk üç beyittir. Türkçe'ye nesren çevrilmiştir.¹⁴

Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye¹⁵: Muhammed b. Ömer Kurd Efendi (v.996/1558) tarafından, Şeyh Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (v.833/1430)'nin Mukaddimetü'l-Cezeriyye isimli ondokuz bab ve 109 beyitten oluşan tecvid kitabına yazılan şerhtir.

Tecvîd¹⁶: Karabaş Şeyh Abdurrahman Efendi (v.904).

Tecvîd¹⁷: Karabaş Yakub Çelebi

Vesîletü'l-Îkân¹⁸: Hamdullah b. Hayreddin (v.963) tarafından yazılmıştır. Tam ismi Vesîletü'l-Îkân fî şerhi Rusûhi'l-Lisân fî Hurûfi'l-Kur'ân'dır.¹⁹960 yılında yazılmıştır.

¹² Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK) no: K.543'de bir nüshası mevcuttur.

¹³ TSMK no: K.16'da bir nüshası mevcuttur.

¹⁴ Bkz. Keşf,I,902.

¹⁵ İzmir Milli Kütüphanesi (İMİK) no: 1842/1 ve Bursa Eski Eserler Kütüphanesi (BEEK) no: 'de bir nüshası mevcuttur. Ayrıca bkz. Keşf,II,1800; OM,I,146.

¹⁶ BEEK no: Genel 177 ve KREK Eki 11183 ve 21519/2'de nüshaları mevcuttur.

¹⁷ BEEK no: Orhan 113'de bir nüshası mevcuttur.

¹⁸ BEEK no: Orhan 115'de bir nüshası mevcuttur.

¹⁹ Bkz. OM,I,275. Katip Çelebi, Rusû'l-Lisân adlı eserin müellifinin isminin bilinmediğini kaydeder. Fakat Vesîletü'l-Îkân bunun şerhi olduğuna ve hemen bir yıl sonra yazıldığına göre ikisinin yazarı aynı kişi olabilir

B.Tefsir

‘Aşeretü’l-Mübeşşire minc’l-Âyât²⁰: 994 yılında yazılmış olan bu eser müjdeleyici on ayetin tefsiridir.

Cevâhirü’l-Esdâf²¹: Yazarı belli olmayıp Candaroğullarından Kötürüm Bayezid’in oğlu İsfendiyar Bey’in (795/1392-843/1440) emriyle oğlu İsmail için yazılmıştır.

Enfesü’l-Cevâhir²²: Müfessir Hazin Bağdâdi’nin Lübâbün fî Me‘âni’t-Tenzîl isimli tefsirinin Musa b. Hüseyin el-İznikî (833/1429) tarafından yapılmış tercümesidir.²³

İzzetü’l-Asr fî Tefsîri Sûreti’n-Nasr²⁴: Müverrih Mustafa Ali (v.1008/1599) tarafından yapılan Nasr sûresi tefsiridir.

Kur’ân-ı Kerîm ve Tercümesi²⁵: Yasin suresinden Kur’ânın sonuna kadar bütün surelerin kelime kelime tercümesidir. Muhtemelen XIV. asırda yazılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm ve Tercümesi²⁶:XV. asırda yazılmış, satır aralarına Türkçe manaları yazılı tam tercümedir.

Nakd-i Hâtir²⁷: Halvetiyenin Şemsiye şubesinin müessisi olan Ebu’s-Senâ Şemseddin Ahmed b. Mehmed es-Sivâsî (v.1006/1597)’nin eseridir. Kehf suresinin tefsirinden ibarettir.

Seb‘a-i Münzire minc’l-Âyât²⁸: 995 yılında te’lif edilen bu eser korkutucu yedi ayetin tefsiridir.

²⁰ KREK no: 451/1 ve 1366/2’de birer nüshası mevcuttur.

²¹ TSMK no: H.22’de bir nüshası mevcuttur. Ayrıca bkz. Keşf,I,612.

²² TSMK no: H.21, B.42, R.187 ve BEEK no: Genel 1918’de birer nüshası mevcuttur.

²³ Bkz. OM,II,14.

²⁴ Bkz. OM,III,93. TSMK no: R.201’de bir nüshası mevcuttur.

²⁵ TSMK no: K. 610.

²⁶ TSMK no: K. 247; K. 252; K. 270.

²⁷ Bkz. Keşf,II,1973; OM,I,95. TSMK no: H.248’de bir nüshası mevcuttur.

²⁸ KREK no: 1366/3’de bir nüshası mevcuttur. Gerek konu birliği gerekse aynı yıllarda yazılması, bir önceki kitapla bunun müellifinin aynı olduğu kanaatini uyandırıyor.

Tefsîr-i Ebi'l-Leys Tercümesi²⁹: IV. Hicrî asır ulemâsından olan Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî'nin tefsirinin Musa b. Hacı Hüseyin İznikî (v.833/1429) tarafından yapılan tercümesidir.

Tefsîr-i Ebu'l-Leys Tercümesi³⁰: Dâî Ahmed b. Abdullah Karamanlı, (v.810 veya 820)

Tefsîr-i Sûre-i Bakara³¹: Birgivi Muhammed b. Ali (v.981/1573) tarafından yazılan Bakara sûresi tefsiridir.

Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn³²: Anonim bir tefsirdir. XVI. yy.da yazılmıştır. Yâsîn, Vâkıa, Mülk sûreleri ile Nebe'den Kur'ân'ın sonuna kadar kısa bir tefsirdir.

Terceme-i Tefsir-i Ebi'l-Leys Semerkandî³³: İbn-i Arabşah, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim (791-854)

Terceme-i Tefsirü'l-Lübab³⁴: Musa b. Hüseyin b. İsa el-İzniki

C. Hadis

ed-Dürrü'l-Manzûd fi'l-Haberi'l-Mevrûd³⁵: Akhisarlı Mehmed Münşî b. Bedreddin (v.1000/1591) tarafından yazılmış kırk hadis şerh ve tercümesidir.

Ferâh-nâme³⁶: Hatiboğlu Mehmed b. İbrahim (v.901) tarafından yazılan eser, Darîr'in Yüz Hadis ve Yüz Hikaye tercümesinden yararlanılarak meydana getirilmiş 6091 beyitlik didaktik bir mesnevîdir. 829 yılında yazılmıştır.³⁷

²⁹ Bkz. OM,II,14.TSMK no: R.118 ve K.561'de birer nüshası mevcuttur.

³⁰ KREK no:87'de bir nüshası mevcuttur.

³¹ Bkz. OM,I,254. TSMK no: R.192'de bir nüshası mevcuttur.

³² TSMK no: K.608'de bir nüshası mevcuttur.

³³ BEEK no: Ulucami 262'de bir nüshası mevcuttur.

³⁴ BEEK no: Ulucami 435'de bir nüshası mevcuttur.Enfesü'l-Cevâhir olması muhtemeldir.

³⁵ Bkz. OM,II,20. TSMK no: R.347'de bir nüshası mevcuttur.

³⁶ KREK no: 1074'de bir nüshası mevcuttur.

³⁷ Bkz. Erkan, Mustafa "Hatiboğlu", DİA,XVI,461-462.

Kırk Hadis³⁸: Fuzûlî Muhammed b. Süleyman (v.963/1556) tarafından yazılan eser Molla Câmî'nin Farsça yazdığı manzum Hadis-i Erba'în adlı eserinin, Ali Şir Nevâî'nin aynı eserin tercümesi olan Çihl Hadis'inden faydalanarak yapılmış nazmen çevirisidir.³⁹

Miftâhü'l-Fütûhât⁴⁰: Hâkânî Mehmed b. Abdülcelil (v.1015/1606) tarafından yazılmış bir kırk hadis şerhidir. Hadis tercümeleri enbiyâ, evliyâ ve ashâb menkıbelerinden alınmış hikayelerle zenginleştirilmiştir. Her hadisin tercümesi on, hikayeler ise elliser beyittir.⁴¹

Riyazü'l-Arifin fi'l-Hadisi'l-Erbain⁴²: Hüseyin Vaiz el-Kaşîfî (v.910) tarafından yazılmış kırk hadis şerhidir. Kim tarafından tercüme edildiği bilinmemektedir.

Sad Kelime-i Alî Tercümesi⁴³: Mütercimi bilinmemekle birlikte hicrî X.asırda (945) istinsâh edilen bu eser Hz. Ali'ye nisbet olunan 100 kelam-ı kibarın bir satıra Arapçası, altına iki satır halinde Farsçası, onun da altına yine iki satırla Türkçe manzûm tercümesi yapılmıştır.

Sübhatü'l-Uşşâk⁴⁴: Latîfî Abdüllatif Efendi(v.990/1582) tarafından yazılan manzum yüz hadis tercümesidir.⁴⁵

Şerh-i Hadis-i Erbain⁴⁶: Cemâli İshak b. Mehmed el-Karamani (v.933/1527) tarafından yazılmış kırk hadis şerhidir.

Terceme-i Sad Kelimât-ı Çehâryâr-i Güzîn (978/1570)⁴⁷: Dört halifenin yüzer sözünün Türkçe'ye tercümesidir. Kastamonulu Mustafa b. Mehmed tarafından 978/1570'de Sadrâzâm Ferhad Paşa'nın emriyle yapılmıştır.

³⁸ TSMK no: Y.3967'de ve İMK no:2024'de birer nüshası mevcuttur.

³⁹ Bkz. Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", DİA,XIII,240-246; Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,I,459-460.

⁴⁰ BEEK no: Genel 520/2'de bir nüshası mevcuttur.

⁴¹ Bkz. Uzun, Mustafa, "Hâkânî Mehmed Bey",DİA,XV,166-168.

⁴² BEEK no: Genel 4234'de bir nüshası mevcuttur.

⁴³ KREK no: 11272

⁴⁴ İMK no.1816/2'de bir nüshası mevcuttur.

⁴⁵ Bkz. Keşf,II,975; OM,III,135.

⁴⁶ Taşköprüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâi Devleti'l-'Osmâniyye (Şakâik), s.372 dipnot; OM,I,51. İMK no: 2016/2'de bir nüshası mevcuttur.

D. Fıkıh

‘İbâdât-ı Bedeniyye⁴⁸: İshak b. Abdullah tarafından 949 yılında yazılmış bir ilmihal kitabıdır. Fıkıh-ı Ekber, İmâdü’l-İslâm ve Vikâye’den alınarak altmışüç fasıl üzere tertip edilmiştir.

‘İmâdü’l-İslâm Tercemetü ‘Umdeti’l-İslâm⁴⁹: Abdurrahman b. Yusuf tarafından yazılmıştır. Molla Abdülazîz’in ‘Umdetü’l-İslâm fi’l-Erkâni’l-Hams isimli Farsça eserinin tercümesidir. İbâdetleri konu alan bir ilmihaldir. 950 senesinde te’lif edilmiştir.⁵⁰

‘Umdetü’n-Nisâ⁵¹: Sivaslı Ebu’l-Leys Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî (v.1000/1592) tarafından yazılan kadının hallerine dair bir risaledir.

Ahbâru’l-Hac fi’l-Menâsik⁵²: Sinânüddîn Yûsuf b. Yâkub el-Mekkî’nin hacca dair başka bir risâlesidir.

Cübbü’l-Mesâil⁵³: Sivaslı Ebu’l-Leys Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî (v.1000/1592)’ye ait fıkıh kitabıdır.

el-Hacc ani’l-Gayr⁵⁴: Sinanceddin Yusuf b. Yakub.

Ferâiz-i Manzûm⁵⁵: Mu’înî isimli bir kadı tarafından nazmedilmiştir.II.Selim’e takdim edilmiştir.

Ferâiz-i Sirâciye Tercemesi⁵⁶: Tokatlı Ahî-zade Yusuf b. Cüneyd (v.902/1496) tarafından tercüme edilen bu eser Siraceddin Muhammed b. Muhammed b. Abdürreşid es-Secavendi (v. VI/XII. Asır) tarafından yazılmıştır.

⁴⁷ TSMK no: R.1914’de bir nüshası mevcuttur.

⁴⁸ TSMK no: R.375 ve İMK no: 857’de birer nüsha bulunmaktadır. TSMK’dekinde müellif ismi yazmaz.

⁴⁹ TSMK no: K.1049; İMK no: 1934; KREK no: 1360/2’de birer nüshası mevcuttur.

⁵⁰ Bkz. Keşf,II,1165; Cici, Recep, Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları, (Basılmamış Doktora Tezi),MÜSBE.

⁵¹ İMK no: 1707/2; BEEK no: Genel 62/3’de birer nüshası vardır.

⁵² KREK no: 11187’de bir nüshası vardır.

⁵³ İMK no: 1707/1; KREK no: 311.

⁵⁴ BEEK no: Genel 651/2’de bir nüshası vardır.

⁵⁵ TSMK no: R.2053.

⁵⁶ OM,II,53. TSMK no: A.3124.

Fetâvâ⁵⁷: Ebu's-Su'ûd Efendi Mehmed b. Mehmed el-Îmâdî (896-982)'nin verdiği fetvâları ihtivâ eder.

Fetâvâ⁵⁸: Kirânebî, Mehmed eş-Şerîf'e ait olan eser 1000 senesinde istinsâh edilmiştir.

Hulviyât-ı Sultânî⁵⁹: Ebu'l-Hasan İsmail b. İbrahim b. İsfendiyar b. Bayezid b. Adil b. Emir Yakub b. Şemseddin b. Yaman Candar (803/1400) tarafından yazılmış, ibadetlere dâir yetmiş sekiz bâbdan müteşekkil büyük bir kitaptır.

İnkâzü'l-Hâlikîn Tercemesi⁶⁰: Birgivî Mehmed b. Pir Ali (v.981/1573) tarafından para vakfetmenin câiz olmadığına dair yazılmış risâlenin yine kendisi tarafından yapılmış tercümesidir.

Kavâ'id 'an Kavâ'idi'l-Ferâiz⁶¹: Ebû İshâk b. Seyyidî b. Pîrî b. İshâk (XVI. Asır) tarafından yazılmıştır.

Kitâbü'l-Beyân⁶²: Devletoğlu Yusuf Balıkesirî tarafından yazılan manzum vikâye tercümesidir. Yukarda zikri geçen kitapla aynı olması muhtemeldir.

Manzûme-i Vikâyetü'r-Rivâye (Murâd-nâme)⁶³: Devletoğlu Yusuf-ı Balıkesirî tarafından 827 yılında yapılan tercümedir. II. Murad'a sunulduğu için Murâd-nâme de denilmiştir.

Menâsik-i Hacc-ı Gubârî⁶⁴: 'Abdurrahman b. 'Abdullah Gubârî (v.974/1566) tarafından yazılmıştır.

⁵⁷ Bkz. Keşf,II,1219.TSMK no: A.786; KREK no: 388 ve BEEK no: Genel 1995'de birer nüsha mevcuttur. Bursa'dakinin ismi Şerh-i Ferâizî's-Secâvendî'dir.

⁵⁸ KREK no: 376/2.

⁵⁹ Bkz. Keşf,I,688. TSMK no: H.134; BEEK no: Genel 4004'de birer nüshası mevcuttur.

⁶⁰ KREK no: 1360/2; BEEK no: Genel 1146/1.

⁶¹ TSMK no: A.3137.

⁶² OM,I,304. TSMK no: Y.1706.

⁶³ Bkz. Keşf,II,2024; OM,I,304; Cici, Recep, a.g.e. TSMK no: K.702; İMK no: 1431.

⁶⁴ TSMK no: H.146.

Menâsikü'l-Hacc⁶⁵: Sinâneddin Yusuf b. Yakub el-Mekkî tarafından 991 senesinde yazılmıştır. Yirmi yıl Mekke'de kalan müellif bu konudaki eserleri inceleyerek bu kitabı te'lif etmiştir. Eser yirmi bâba ayrılmıştır.

Mu'înü'l-Kassâmîn⁶⁶: II. Bayezid dönemi alimlerinden Hüseyin b. Mehmed el-Ferâizî yazılmıştır.

Mukaddime-i Kutbeddîn⁶⁷: Kutbeddin b. Muhammed el-İzniki (v.821/1418) tarafından yazılan kitab gerek dil gerekse muhtevâ yönünden güzel olmakla beraber, Osmanlılarda yazılan ilk Türkçe ilmihal olma özelliğini de hâizdir.

Nisâbü'l-İhtisâb Tercemesi⁶⁸: Ali Cevherî b. Bâlî (v.991/1583) tarafından tercüme edilmiştir. Kitab, Şeyh Siraceddin Ömer b. Muhammed b. İvaz eş-Şâmî'ye aittir. Fetvâya dâirdir ve kırk beş bâba ayrılmıştır.

Risâle-i Sa'âdet-nevâle⁶⁹: Ali Halîfe tarafından III. Mehmed'in emriyle Kazîhân, Câmî'u'l-Fusûleyn ve Bezzâziye isimli fıkıh kitaplarından seçilerek yazılan ilmihal kitabıdır.

Risâle-i Şurûtu's-Salât⁷⁰: Molla Fenari Şemseddin Muhammed b. Hamza (751-834) tarafından yazılan bir risâledir.

Şerh-i Vasiyet-nâme-i Birgivi⁷¹: Şeyh Ali b. Muhammed Sadrî el-Konevî (v.972/1564) tarafından Vasiyet-nâme'nin yazıldığı yıllarda yapılan şerhidir.

Terceme-i Ferâizü's-Sirâciyye⁷² – Abdüllatîf b. Hacı Ahmed Akçâmî (v.874/1496) tarafından yazılmış Ferâiz-i Sirâciye tercümesidir.

⁶⁵ Bkz. Keşf,II,1832. TSMK no: R.646; İMK no: 1484/2; KREK no: 420/3; BEEK no: Genel 586/1'de birer nüshası vardır.

⁶⁶ TSMK no: H.168.

⁶⁷ TSMK no: K.823; BEEK no: Genel 217'de birer nüshası mevcuttur. Ayr. bkz. Keşf,II,1804; OM,I,144; Çetin Osman, Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı, s.219.

⁶⁸ Bkz. Keşf,II,1953; OM,III,85. TSMK no: A.1202.

⁶⁹ TSMK no: K.825.

⁷⁰ BEEK no: Genel 2287/5.

⁷¹ Bkz. Keşf,I,850. BEEK no: Genel 322.

⁷² Bkz. Keşf,II,1250.İMK no: 1765/1.

Terceme-i Fetevâi'l-Bezzâziye⁷³: İbnü'l-Bezzâz, Muhammed b. Muhammed el-Kardârî (v.827) tarafından yazılmıştır. Yazar hakkında bir bilgi edinemedik.

Terceme-i Vikâyetü'r-Rivâye⁷⁴: Burhânü's-Şerî'a Mahmûd b. Sadru's-Şer'a el-Evvel 'Ubeydullâh el-Mahbûbî (v.747/1347)'nin yazdığı Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâilî'l-Hidâye adlı eserin Kurd Mehmed Efendi b. Ömer (v.996/1588) tarafından yapılan tercümesidir.Katip Çelebi, bu tercümenin Vikâye tercümelerinin en güzeli olduğunu kaydeder.⁷⁵

Tercümân-ı Bidâye⁷⁶: Kurt Mehmed Efendi b. Ömer (v.996/1588) tarafından yazılan eser, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî (v.593)'nin Muhtasarü'l-Kudûrî ve el-Câmi'u's-Sağîr adlı kitapları birleştirerek oluşturduğu Bidâyetü'l-Mübtedî fî'l-Furû' isimli fıkıh kitabının tercümesidir.⁷⁷

Vasiyet-nâme-i Birgivî⁷⁸: Mehmed b. Pîr Ali el-Birgivî (v.981/1573)'nin çocuklarına vasiyet adı altında yazdığı, herkesin anlayabileceği ehl-i sünnet akâidi, ibâdetler ve ahlâk içerikli bir ilmihaldir.⁷⁹

E. Kelâm-'Akâid

'Akâid⁸⁰: Sinân Paşa, Sinânüddîn Yûsuf b. Hayruddîn Hızır Beğ (844-891) tarafından yazılan bir risâledir.

Ahvâl-i Kıyâmet⁸¹: Ebu's-Su'ûd Mehmed b. Mehmed el-İmâdî (896-982)'nin yazdığı akâide dâir eserdir.

⁷³ BEEK no : Ulucami 1448

⁷⁴ TSMK no: A.946; İMK no: 1694; KREK no: 1348; BEEK no: Genel 654'de birer nüshası vardır.

⁷⁵ Bkz. Keşf,II,2024; OM,I,146.

⁷⁶ KREK no: 1351/2.

⁷⁷ Bkz. Keşf,I,227; OM,I,146.

⁷⁸ TSMK no: E.H.1120; İMK no: 796/1; KREK no: 1144/2 ve BEEK no: Genel 321'de birer nüsha mevcuttur.

⁷⁹ Bkz. Keşf,I,850; OM,I,255; Yüksel, Emrullah, "Birgivî", DİA,VI,191-194.

⁸⁰ KREK no: 1425/2.

⁸¹ KREK no: 169/9.

Fıkh-ı Ekber Tercümesi⁸²: Kurt Mehmed Efendi b. Ömer (v.996) tarafından yapılmış tercümedir.

Kelâm-ı İbn Cezerî: Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî tarafından yazılmıştır.

Risâle-i Ye'külü'l-'Abd ma'a Şerhihi⁸³: Şem'î Şem'ullâh Perzerînî (v.1005/1596) tarafından yazılan manzûm bir akâid risâlesidir.

Terceme-i 'Akâidi'n-Nûniyye⁸⁴: Hızır Bey b. Celaleddin b. Ahmed Paşa (v.863) tarafından yazılan meşhur el-Kasîdetü'n-Nûniyye'nin çevirisidir. 105 beyitten meydana gelen kasîdede kelâm meseleleri önemine göre bir veya birkaç beyitte ele alınmıştır.

Terceme-i 'Akâidü's-Sünûsi⁸⁵: es-Sunusi Muhammed b. es-Seyyid Yusuf (v.895) tarafından akaid konusunda yazılmış bir risaledir.

F. Tasavvuf-Meviza-Ahlak

Adabü'l-Menazil⁸⁶: Fakih Karamânî, Kara Abdüllatif ve Siyahser lakaplarıyla da meşhur olan Siyahser Abdüllatif b. Durmuş el-Karamani tarafından 984/1576 yılında yazılmış bir eserdir. Müellif, ulemâ ailesine mensub eşinin evlerine gelen misafir hanımları gücü nisbetinde irşada çalıştığını, fakat onun özellikle kadınlara hitabeden ve hayatın her safhasında kendileri için gerekli bilgileri ihtiva eden müstakil bir eserin bulunmayışından şikayet ettiğini kaydeder. Yazar bu yakınmayı haklı bulduğu için bu kitabı yazdığını söyler. Bu eserde seçkin bir ev kadınının vasıfları, eşler arasındaki karşılıklı hak ve vazifeler, aile fertlerinin rahatlıkla barınabilmeleri, ayrıca ailede ahlâk ve edep kurallarının

⁸² KREK no: 1351/1.

⁸³ İMK no: 1201/9.

⁸⁴ Bkz. Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, "Hızır Bey", DİA, XVII, 413-415. BEEK no: Genel 710/2.

⁸⁵ Bkz. Keşf, II, 1142. BEEK no: Ulucami 3494/10.

⁸⁶ Bkz. Keşf, II, 1738; OM, I, 130; Erdem, Hüsameddin, "Abdüllatif Karamânî", DİA, I, 256. BEEK no: Orhan 677/1.

yaşatılabilmesi için bir evde bulunması gerekli maddî şartlar ile ebeveyn-evlât münasebetleri ve hocalara saygı gibi pedagojik konular işlenmektedir.

Ahlâk-ı ‘Alâî⁸⁷: Kınalızâde, Alâüddin Ali Çelebi b. Emrullâh, (916-979) tarafından ahlaka dair yazılmış önemli bir eserdir. Bir mukaddime, üç bölüm halinde yazılmıştır. Mukaddimedede ahlak felsefesi işlenmiştir. Birinci bölümde, ferdî ahlak, huy çeşitleri, ruh hastalıkları ve bunların tedavileri ele alınmıştır. İkinci bölümde aile ahlakına yer verilmiş, aile reisinin ve diğer fertlerin görev ve sorumlulukları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise, devlet idaresi, siyasi ahlak ve adalet işlenmiştir.

Asafname⁸⁸: Lütfü Paşa (v.961/1554) tarafından yazılan bu kitap, bir giriş ve dört bölümden oluşur. Birinci bölümde, veziriazamların vasıfları, padişahla, devlet erkânı ve halkla ilişkilerinden; İkinci bölümde, kara ve deniz seferlerinin öneminden; Üçüncü bölümde, hazine idaresinden ve emeklilikle ilgili hususlardan; Dördüncü bölümde ise, reyanın düzenli bir şekilde korunmasının gerektiğinden bahseder.

Bahru’l-Hikem fi’l-Mevai⁸⁹: İbn Melekzade Muhammed b. Abdüllatif (v.854) tarafından yazılan bu eser ahlaka dair üç bâb ve yüz fasıl üzere tertib edilmiş büyük bir kitaptır. Sultan II. Murad’a sunulmuştur.

Bostân-ı Efrûz Cinân der Şerh-i Kitâb-ı Gülistân⁹⁰: Hüseyin b. Rüstem Kefeli Mekke Kadısı, (v.1010) En son yapılan Gülistan şerhidir. Mekke kadılığı sırasında yazmıştır. Bir müddet müsvedde olarak kalan eser daha sonra Mevlânâ Hüseyin b. Güzelce Rüstem Paşa (Hüseynî) tarafından temize çekilmiştir.

Bölük-i Taciye⁹¹ Nimetullah b. Abdülkadir er-Rumi el-Yerîşehiri tarafından tac ve hırka ya dair yazılmış bir risaledir.

⁸⁷ Bkz. Keşf,I,37; OM,I,400. TSMK no: R.486; İMK no:1530; KREK no:1082.; Kahraman, Ahmed, Ahlâk-ı ‘Alâî, DİA, II., 15-16.

⁸⁸ Bkz. İspirli, Mehmed, Asafnâme, DİA, III, 456; Banarlı, I, 608. TSMK no: H. 377.

⁸⁹ Bkz. OM, I, 220. BEEK no: Genel 1157/3.

⁹⁰ Bkz. Keşf,II,1504-1505. KREK no: 566.

⁹¹ Bkz. OM, I, 171. BEEK no: Genel 497/2.

Çobanname⁹²: Dede Ömer Ruşenî (v.892)'nin bu eseri Mesnevî'deki "Musâ İle Çoban" adlı kıssanın genişçe bir tercümesidir. 1000 beyit kadar olup, yirmi beş bölümden meydana gelir. Ruşenî'nin ilk mesnevîlerindedir.

Envâru'l-Âşıkîn⁹³: Ahmed Bîcân, Yazıcızâde Ahmed b Sâlih (v.859)'e ait bir eserdir. Kardeşi Yazıcıoğlu Mehmed Megâribü'z-Zamân li-Gurûbi'l-Esrâfî'l-'Ayn ve'l-İyân isimli eseri yazmış ve bunu tercüme etmesini kardeşinden istemiştir. O da yer yer muhtevasını genişleterek bu eseri kaleme almıştır. Beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, mevcudâtın nizam ve yaratılışındaki hikmet ve sırlara dair. İkinci bölüm, peygamberler tarihi mahiyetindedir. Özellikle siyer kitabıdır denebilir. Üçüncü bölüm, melekler hakkındadır. Dördüncü bölüm, kıyametle ilgili bilgilerle başlayıp, itikâdî, amelî ve ahlakî konuları ihtiva eder.

Esrarname⁹⁴: Gülşeni, İbrahim b. Muhammed (830-940)'ye ait bir eserdir.

Esrarname⁹⁵: Molla İlahi, Şeyh Abdullah Nakşibendî es-Simavi (v.893/1488) tarafından yazılmış tasavvufî bir eserdir.

Evrâdü'l-Eyyami'l-Usbuiyye⁹⁶: Muhyiddin el-'Arabi, Muhammed b. Ali (560-638)'nin evrada dair bir kitabıdır.

Gencine-i Râz⁹⁷: Dukakin-zâde, Yahya Beğ Arnabûdî, (v.990) manzum mesnevi edeb. Cennet, araf, ru'yetullah, cehennem vs. konuları ihtiva eder. Kırk makaleden müteşekkildir. Her makalede aşk, namaz, gizli zikir, hakikat, şeytan, tevazu, ilim, tembellik, kanaat, sabır, haya, nusret vb. konulardan birini işlemiştir.

Gülşen-i Efkar⁹⁸: Şemi Larendevi, İbrahim tarafından yazılmıştır. Yazarı hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

⁹² Bkz. OM, I, 69; Uzun, Mustafa, "Dede Ömer Rûşenî" DİA, IX, 81-83. BEEK no: Genel 671/2.

⁹³ Bkz. Keşf, II, 1746; Uzun, Mustafa, Envâru'l-Âşıkîn, DİA, XI, 258-260. KREK no: 1132.

⁹⁴ BEEK no: Orhan 2096/1.

⁹⁵ Bkz. OM, I, 91. İMK no: 1016/2.

⁹⁶ BEEK no: Ulucami 3502.

⁹⁷ Bkz. Keşf, II., 1512; Banarlı, I, 600. KREK no:1124/2.

⁹⁸ BEEK no: Genel 760/1.

Gülşen-i Envâr⁹⁹ : Dukakin-zâde, Yahya Beğ Arnabûdî, (v.990) tarafından yazılan 2950 ila 3000 beyitlik mesnevidir. Seyr ü sülûku, sâliklerin mertebelerini ve hallerini işler. Dört fasıldır. Birinci fasıl, padişahların nasıl davranması gerektiğine dairdir. İkinci fasıl, gafilleri uyarmaya yönelik öğütleri ihtiva eder. Üçüncü fasıl, dünya sevgisinin ahiret için eziyet olduğunu açıklar. Dördüncü fasıl kanaat hakkındadır.

Gülzâr-ı Ma‘nevî¹⁰⁰: Tennûrî, Şeyh İbrahim b. Sarraf Hüseyin el-Kayserî, (v.887) tarafından 857/1453 yılında yazılmış 5059 beyitlik manzum bir mesnevidir. Ahlak ve ibadetlerin daha çok manevi boyutunu ele alır. Bilhassa son bölümlerinde Gülşen-i Râz’dan ilham aldığını kendisi söylemektedir.

Gülzarname¹⁰¹: İbrahim b. Hüseyin et-Tennuri es-Sivasi (v.887) ait bir eserdir. Muhtemelen Gülzar-ı Manevi ile aynıdır.

Hısnu’l-Hasîn fî Menheci’d-Dîn¹⁰²: Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznikî (v.833) tarafından Türkçeye aktarılmış olan eser, dua ve mev’iza içerikli el-Hısnu’l-Hasin min Kelamı Seyyidi’l-Mürselin adlı kitabın tercümesidir.

Hümâyun-nâme¹⁰³ : Kınalızade Ali Çelebi b. Salih (v.950) tarafından yazılan eser Kelile ve Dimme’nin Hüseyin Vâiz-i Kaşifî (v.910/1505) tarafından Envâr-ı Süheylî adıyla Farsçaya çevrilmiş şeklinin tercümesidir. Ayet, hadis, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerle zenginleştirilmiştir. Kelile ve Dimme’yi Türkçeye ve türk halkına maleden eserdir.

İbret-nüma¹⁰⁴: Lamii tarafından yazılan bu eserin baştarafı sade bir dille anlatılmış evliya menkıbeleri, İkinci kısmı ise öteden beri doğuda anlatılan hikayelerden oluşan bir teliftir.

İrşâdü’l-Mürîd ile’l-Murâd fî Tercümeti Mirsâdi’l-İbâd¹⁰⁵: Karahisârî Kasım b. Mahmud (v.891) tarafından tercüme edilen bu kitap Necmeddin Daye (v.654)’nin tasavvufa

⁹⁹ Bkz. Keşf, II, 1505; Ünver, İsmail, Gülşen-i Envâr, DİA, XIV, 252-253; Banarlı, I, 601. KREK no: 1124.

¹⁰⁰ Bkz. Keşf, II, 1504. KREK no: 8680.

¹⁰¹ BEEK no: Genel 1675/1.

¹⁰² KREK no: 206.

¹⁰³ Bkz. Akün, Ömer Faruk, Alaaddin Ali Çelebi, DİA, II, 315-318; Keşf, II, 2046. KREK no: 944.

¹⁰⁴ Bkz. Banarlı, I, 602; OM. II, 492-493. KREK no: 1068.

dair yazmış olduğu Mirsâdü'l-İbâd Mine'l-Mebde-i Ve'l-Me'âd adlı eserin Tükçesidir. Eser beş bab ve kırk fasıl üzere yazılmıştır. 1. Dibâce 2. Mebde' 3. Me'âş 4. Me'âd 5. Sülûk ve diğer mevzular.

Kimyây-ı Saâdet Tercümesi¹⁰⁶: Nevâlî, Nasûh b. Abdullah el-Akhisârî (v.1003) tarafından tercüme edilen bu kitap, Gazâlî'nin Ma'rifetü'n-Nefs, Ma'rifetü'r-Rab, Ma'rifetü'd-Dünyâ ve Ma'rifetü'l-Ukbâ'dan bahseden 4 unvan üzere düzenlenmiş ahlakî ve tasavvufî kitabıdır.

Lübbü'l-Usul fi Marifeti Tarikati'l-Vusul¹⁰⁷: Memî Can Muhammed Saruhan (v.1008) tarafından yazılan tasavvufa dair bir eserdir. III. Murad'a takdim edilip, iltifat görmüştür.

Makamat-ı Evliya¹⁰⁸: Akşemseddin Muhammed b. Hamza (v.863) tarafından yazılmış, “Mürşid kimdir, makâm-ı velâyet nedir ve dereceleri nelerdir” gibi tasavvufî konuları işleyen bir eserdir.

Manzum Terceme-i Gülşen-i Raz¹⁰⁹: Şebusteri tarafından Horasanın büyüklerinden Emir Hüseyin'in tasavvufî istilahlara dair sorduğu on beş soruya verilen cevapları içerir. Mütercimi bilinmemektedir.

Mecmuatü'l-Letaif¹¹⁰: Lamî'nin fıkra ve hikayelerden oluşan mesnevî tarzında bir eseridir.

Meslekü't-Talibin ve'l-Vasilin¹¹¹: el-İlahî, Abdullah es-Simavî (v.869)'nin yazdığı bu eser, tarikat âdâbına ve erkânına dair bilgileri ihtiva eder.

¹⁰⁵ Bkz. Keşf, II, 1655. BEEK no: Genel 2024.

¹⁰⁶ Bkz. OM, II, 43. KREK no: 1123.

¹⁰⁷ Bkz. OM, I, 161; Keşf, II, 1545. BEEK no: Genel 1440/1.

¹⁰⁸ Bkz. Mecdî, s.246; Köprülü, Orhan F. – Uzun, Mustafa. a.g.m. ; OM, I, 13

¹⁰⁹ BEEK no: Genel 722.

¹¹⁰ BEEK no: Genel 5258/2.

¹¹¹ Bkz. OM, I, 91; Keşf, II, 1678; Kara, Mustafa, Bursada Tarikatlar ve Tekkeler, I, 60. BEEK no: Genel 709/7.

Miftâh-ı Cennet¹¹²: Feridun Ahmed Paşa tarafından 982 yılında yazılmış ahlaka dair bir risaledir. Sekiz bab üzere tertib edilmiştir. Kitabın ismi ebced hesabıyla yazılış yılını (982/1574) gösterir.

Minhâcü'l-Âbidîn Tercümesi¹¹³: Nihânî, İlyâs b. Abdullah (v.925) tarafından yazılan bu eser, İmam Gazâlî'nin 7 akabe üzere tertib olunmuş eserinin çevirisidir. İlim, tevbe, avâcık, avâriz, bevâ'is, kavâdih ve hamd-şükür bölümleri vardır. 925 yılında çevrilmiştir.

Miracü'l-ervah fi kavaidü't-tabir¹¹⁴: Cemal el-Halveti Muhammed b. Muhammed el-Aksarayı (v.889) tarafından yazılmış bir eserdir.

Muhammediyye¹¹⁵: Yazıcızade Mehmed b. Salih Gelibolulu (v.855) tarafından kaleme alınan bu kitap, 9119 beyitten oluşan bir manzumedir. Müellifin Megâribü'z-Zamân kitabının Türkçeye tercümesidir. Yarattılış, Hz. Adem'den başlayarak peygamberler Peygamberini, halifeler, ashab, kıyamet ve ahiret konularını içerir. Osmanlı toplumunun en çok okunan kitaplarından biridir.

Mukaddimetü's-Saliha¹¹⁶: Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî (v.910)'nin tarikat ve süluka dair bir eseridir.

Münebbihü'r-Râgîdîn¹¹⁷: Mûsâ b. Hacı Huseyn el-İznîkî (v.833) tarafından ahlak ilmine dair, açık bir Türkçe ile yazılmış büyük ciltli bir kitaptır.

Münyetü'l-Ebrar ve Gunyetü'l-Ahbar¹¹⁸: el-Karahisari Abdurrahman b. Alaeddin el-Mısri tarafından 877 yılında yazılan mevziaya dair bir eserdir.

¹¹² Bkz. Keşf, II, 1760; Özcan, Abdülkadir, "Feridun Ahmed Bey", DİA, XII, 396-397. KREK no: 985/3.

¹¹³ Bkz. Keşf, II, 1876. KREK no: 1085.

¹¹⁴ BEEK no: Genel 572/4.

¹¹⁵ Bkz. Keşf, II, 1618; Banarlı, I, 488; OM, I, 194. KREK no:1079.

¹¹⁶ Bkz. OM, I, 197-198. BEEK no: Genel 849/5.

¹¹⁷ Bkz. OM, II, 13-14. KREK no:1501.

¹¹⁸ Bkz. Keşf, II, 1785.

Müzekki'n-Nüfus¹¹⁹: Eşrefoğlu, Abdullah er-Rumi (779-890) tarafından yazılmış tarikat ve tasavvuf adabıyla ilgili bir kitaptır. Nefs, nefsin halleri, iyi huylar, kötü huylar ve bunlardan kaçınmanın yolları işlenmiş, mürîdin uyması gereken konular açıklanmıştır.

Neyname¹²⁰: Ruşen, Dede Ömer Aydını (v.892). Mesnevî'nin ilk onsekiz beyitinin tercüme ve şerihidir. 1028 beyittir. Son kısımlarda kendisi hakkında bilgiler vermiştir.

Pendname¹²¹: Kemal Paşazade, Ahmed b. Süleyman (873-940) tarafından yazılan bir nasihatnamedir.

Pend-name-i Güvahi¹²²: Geyveli Güvahi (v.926/1520) tarafından yazılan bu kitap ahlak'a dair 1891 beyitten oluşan manzum bir eserdir. Güvahi, I. Selim ile doğu seferine çıkan bir sipahilerden biridir.

Ravzatü'l-Vasilin¹²³: Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî (v.910)'in tarikat ve sulûka dair bir eserdir.

Risale fi Etvari's-Sülûk¹²⁴: Cemalî İshak b. Mehmed el-Karamani (v.933/1527) tarafından yazılmış tasavvufa dâir bir risâledir.

Risâle fi't-Tasavvuf¹²⁵: Molla İlahi Şeyh Abdullah Nakşibendi es-Simavi (v.893/1488) tarafından 874 yılında yazılmış tasavvufa dair bir kitaptır.

Risâle¹²⁶: Hacı Bayram-ı Velî (v.833/1430)'ye isnâd edilen bir eserdir.

Risale-i Nesaih¹²⁷: Eşrefoğlu Abdullah er-Rumi (779-874)'nin tasavvufî bir eseridir.

Risale-i Ruhi¹²⁸: Eşrefzade, Abdullah el-İzniki (er-Rumi,v.874)

¹¹⁹ Bkz. OM, I, 17; Pekolcay, A. Necla-Uçman, Abdullah, "Eşrefoğlu Rûmî", DİA, XI, 480-482. BEEK no: 1126.

¹²⁰ Bkz. Uzun, a.g.m. BEEK no: Genel 671/3.

¹²¹ BEEK no: Genel 4840/3.

¹²² Bkz. OM,II,389. İMK no:778/3.

¹²³ Bkz. OM, I, 197-198. BEEK no: Ulucami 3543/3.

¹²⁴ Bkz. Keşf.1.846; OM,I,51. İMK no: 2016/1.

¹²⁵ İMK no: 1467/19.

¹²⁶ İMK no: 1123/1.

¹²⁷ BEEK no: Orhan 660.

¹²⁸ BEEK no: Genel 669/2.

Risale-i Şerif¹²⁹: Eşrefoğlu, Abdullah er-Rumi (779-864) tarafından yazılan tasavvufi bir eserdir.

Risale-i Tasavvuf¹³⁰: Üftade Muhammed Muhyiddin (v.988)'nin tasavvufa dair bir risalesidir.

Risalet-i Etvar-ı Seb'a¹³¹: Bali-i Sofyevi (v.960) tarafından yazılmış, tasavvufa dair bir risaledir.

Risaletü'l-Gavsıyye¹³²: Muhyiddin el-'Arabi, Muhammed b. Ali (570-642)'ye ait tasavvufi bir risaledir.

Riyazü'l-Cinan¹³³: Cenani Mustafa b. Muhammed el-Bursevi (v.1004) tarafından yazılmış, 3300 beyitlik ahlakî ve didaktik bir mesnevidir. 986/1578'de tamamlanmış ve III. Murad'a sunulmuştur. Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına nazire olarak yazılmış olan bu eser 10 bölümlük girişten sonra 20 "ravza"ya ayrılmıştır.

Rumuz min Künüzi't-Tahkik fi Ahvali't-Tasavvuf ve't-Tarik¹³⁴: Üftade Muhammed Muhyiddin (v.988) tarafından yazılmış tasavvufi bir eserdir.

Saadet-name(Şerh-i Pend-name)¹³⁵: Şem'î, Mustafa Çelebi b. Mehmed er-Rumi (v.1005/1596) Feridüddin Attâr'ın nasihatlerini içeren manzûm bir eserdir. Şem'î tarafından şerh edilmiştir.

Süleymanname¹³⁶: Şemi.

Şerefü'l-İnsan¹³⁷: Lamii Çelebi tarafından yazılan bu eser insanın niçin yaratılmışların en şerefli olduğunu, türlü deliller ve düşüncelerle belirten, insanla hayvan arasında geçen bir münâzaradır.

¹²⁹ BEEK no: Genel 1463/2.

¹³⁰ BEEK no: Genel 2034.

¹³¹ Bkz. OM, I, 42; Kara, Mustafa, "Bâlî Efendi, Sofyalı" DİA, V, 20-21. BEEK no: Genel 4360/3.

¹³² Bkz. Keşf, I, 879. BEEK no: Genel 874/4.

¹³³ Bkz. Okuyucu, Cihan, "Cinânî", DİA, VIII, 11-12; OM, II, 125. BEEK no: Genel 2252.

¹³⁴ BEEK no: Genel 2035.

¹³⁵ Bkz. Keşf, I, 255; OM, II, 258. İMK no: 772.

¹³⁶ BEEK no: Genel 4690.

Şerh-i Baharistan¹³⁸: Şemi, Mustafa Çelebi b. Muhammed (v.1005/1596) Abdurrahman Câmî'nin Sa'dî'nin Gülistan adlı eserine nazire olarak yazdığı ve Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf ettiği bu eser, nazım ve nesir karışımı 8 bölümden oluşmaktadır.

Şerh-i Bostan-ı Sadi¹³⁹: Sûdî-i Bosnavi'nin Bostan çevirisidir. Katip Çelebi en güzel tercümenin bu olduğunu kaydeder.

Şerh-i Bostan-ı Sadi¹⁴⁰: Şem'î Mustafa Çelebi b. Mehmed (v.1005/1596) tarafından yapılan Bostan çevirisidir.

Şerh-i Cezire-i Mesnevi¹⁴¹: Derviş İlmi (Dede Efendi), (v.1020) tarafından yazılmış bir mesnevi çevirisidir.

Şerh-i Dibace-i Gülistan¹⁴²: Pir Hamdi (v.1012) adlı biri tarafından yazılan Gülistan şerhidir.

Şerh-i Gülistan¹⁴³: Şem'î Mustafa Çelebi b. Mehmed (v.1005/1596) Sa'dî-i Şirâzî tarafından yazılmış ahlâkî, didaktik bir eserdir. Nesr ve nazm karışıktır. Sekiz bölümde değişik ahlâkî konuları işler. Kendisinden sonra yazılan bir çok esere öncülük etmiştir. (Baharistan, Nigaristân vs...) Şem'î tarafından şerh edilmiştir.

Şerh-i Mesnevi¹⁴⁴: Şemi, Mustafa Çelebi b. Muhammed (v.1005/1596) tarafından yazılan tam mesnevi çevirisidir.

Şerh-i Rubaiyye-i Ahrâriye¹⁴⁵: Nakşî şeyhlerinden olan Hoca Ubeydullah el-Ahrar b. Mahmud eş-Şaşi (806-895)'nin tasavvufa dair vaaz ve nasihatlerini içeren eserdir.

Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrar¹⁴⁶: Şem'î Mustafa Çelebi b. Mehmed er-Rumi (v.1005/1596) şerhi yapılan bu eser Abdurrahman Câmî'nin, Nizâmî'nin "Mahzenü'l-Esrâr"ı

¹³⁷ Bkz. Banarlı, I, 602; OM, II, 492-493. İMK no: 1505.

¹³⁸ Bkz. Okumuş, Ömer, "Baharistan", DİA, IV, 470-471; OM,II,258. İMK no:1482.

¹³⁹ Bkz. Keşf,I,244.

¹⁴⁰ Bkz. Keşf,I,244; OM,258. İMK no: 84; KREK no: 1373.

¹⁴¹ Bkz. OM, I, 117. BEEK no: Genel 4652.

¹⁴² BEEK no: Milli 1970.

¹⁴³ Bkz. Yazıcı, Tahsin, "Gülistan", DİA, XIV, 240-241; Keşf,II,1504; OM,II,258. İMK no: 1473.

¹⁴⁴ Bkz. OM,II,258. BEEK no: Orhan 163/4.

¹⁴⁵ BEEK no: Genel 2050/3.

ve Mîr Hüsrev'in "Metâli'u'l-Envâr"ına nazire olarak yazdığı hikmet ve nasihat içerikli manzum eseridir. Sultan III. Mehmed b. III. Murad için yazılmıştır.

Tarikatname¹⁴⁷: Dede Ömer Ruşenî (v.892)'nin tasavvufi manzum eseridir.

Terceme-i Ahlak-ı Muhsini (Enisü'l-Arifin)¹⁴⁸: Azmi, Pir Mehmed b. Pir Ahmed Çelebi ed-Defteri (v.990/1582)tarafından Türkçeye aktarılan bu eser, Hüseyin b. Ali el-Kâşifi'ye aittir. Mirza Muhsin b. Hüseyin Baykara için yazılmıştır. 40 bâb olarak düzenlenmiştir. Doğuda oldukça yaygındır. Mütercim, ekleme ve kısaltmalar yapıp adını Enîsü'l-Ârifin koymuştur.

Terceme-i Avarifü'l-Mearif¹⁴⁹: 63 bölümden meydana gelen bu eser, tekke hayatını düzenleyen esasları, belli bir düzen içinde açıklayan ilk kitap olma özelliğini taşır. Sufiliğin esaslarını ortaya koymak ve bunları yanlış anlamalara ve saptırmaları karşı korumak için yazılmıştır. Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden Bigalı Hacı Ahmed b. Seyyid tarafından 1458'de tercüme edilmiştir.

Terceme-i Esrarname¹⁵⁰: Attar (513-627)'a ait bu eser 815 yılında tercüme edilmiştir. Tasavvufî ilkeleri hikaye yardımıyla açıklamak üzere kaleme alınmış olup 26 bölümden oluşur. Birinci bölümde, tevhid; İkinci bölümde, Hz. Peygamber'in medhi; Üçüncü bölümde, ashabin faziletleri; diğer bölümlerde ise, tasavvufî meseleler ele alınır. Attar'ın ilk mesnevîlerindedir.

Terceme-i Firakat-i Hacc Ahrar¹⁵¹: Hoca Ubeydullah el-Ahrar (806-895) tarafından yazılmıştır. Eserleri Hızır Bey tarafından tercüme edilmiştir.

Terceme-i Gülistan¹⁵²: Sûdî-i Bosnavi tarafından yapılmış Gülistan çevirisidir.

¹⁴⁶ Bkz. Keşf,I,361; OM,II,258. İMK no: 945.

¹⁴⁷ Bkz. OM, I, 69. BEEK no: Genel 671/1.

¹⁴⁸ Bkz. Keşf,I,37-38. İMK no:1739; KREK no: 118. TSMK no: R. 393'de Kütahyalı Firâki Abdurrahman Çelebi tarafından tercüme edilmiş başka bir nüsha mevcuttur.

¹⁴⁹ Bkz. Uludağ, Süleyman, "Avârifü'l-Ma'ârif", DİA,IV,109-110; OM,I,58. İMK no:1595; KREK no:1073; BEEK no: Genel 1443.

¹⁵⁰ Bkz. İbrâhimî, Dâvûd, "Esrârname" DİA, XI, 434-435; Şahinoğlu, M. Nazif, "Attar, Feridüddin", DİA, IV, 95-98. BEEK no: Genel 4777.

¹⁵¹ Bkz. Yazıcıoğlu, M. Said, "Hızır Bey", DİA, XVII, 413-415. BEEK no: Ulucami 3495/5.

Terceme-i Ma'dinü'l-Cevahir ve Ravzatü'l-Havatır¹⁵³: Şeyhülislam Molla Tarzî tarafından Gülistan'a nazire olarak yazılmış eserin Kadızade Mehmed (v.988/1580) tarafından yapılan tercümesidir.

Terceme-i Ravzatü'l-Ahyar¹⁵⁴: Aşık Çelebi Mehmed b. Seyyid Ali (924-979) tarafından kaleme alınan bu kitap, Muhyiddin Mehmed Hatibzâde'nin siyasetname türündeki eserinin Arapçadan Türkçeye tercümesidir. II. Selim adına çevrilmiştir. Aslında Zamahşerî'nin Rebî'u'l-Ebrâr isimli eserinin özetidir.

Terceme-i Risale fi Reddi Metâ'ini's-Sôfiye¹⁵⁵ – Akşemseddin Muhammed b. Hamza (v.863 H.) tarafından, İbn-i Arabî ve benzeri bazı büyük mutasavvıfların küfürle itham edilmelerine karşı, onları sözleriyle, Kuşeyrî, Gazâlî, Cüneyd, Necmeddin Kübrâ gibi meşayihın sözleri arasında fark olmadığını göstermek için yazılmış Arapça eserin tercümesidir.

Terceme-i Risâle-i Şeyh Yûsuf-ı Hemedânî¹⁵⁶: 16. asırda tercüme edilmiş anonim bir eserdir. Ebû Yâ'kub Yûsuf b. Eyyûb el-Hemedânî (v.535/1140)'nin “Menâzilü's-Sâlikîn” adlı eserin tercemesidir. Şehzâdeliği sırasında III. Murâd'ın (953-1004/1546-1595) okuması için tercüme edilmiştir.

Terceme-i Risale-i Velediyye¹⁵⁷: Hoca Ubeydullah el-Ahrar b. Mahmud eş-Şaşi (806-895)'ye ait bir tasavvufi eserdir.

Terceme-i Sevakıb¹⁵⁸: Abdülvehhab b. Muhammed el-Hemedani (v.954), Ahmed Eflâkî'nin “Menâkıbü'l-Ârifîn” adlı eserini özetleyerek bazı ekleme ve çıkarmalarda bulunarak Farsça yazdığı bir kitaptır. Bir mukaddime ve her birine zikr adı verilen dokuz bölümden meydana gelir. Mevlevî tarikatının ileri gelenleri hakkında bilgiler verir.

¹⁵² Bkz. Keşf,II,1504; OM,I,323. İMK no: 106; KREK no: 569.

¹⁵³ Bkz. OM,I,401. İMK no: 817/2.

¹⁵⁴ Bkz. Kunt, Günay, “Aşık Çelebi”, DİA, I, 549-550. BEEK no: Haraççı 898.

¹⁵⁵ Bkz. Köprülü, Orhan F. – Uzun, Mustafa, “Akşemseddin” DİA, II, 299-302; OM, I, 13.

¹⁵⁶ İMK no: 201 I/7.

¹⁵⁷ BEEK no: Ulucami 3495/3.

¹⁵⁸ Bkz. Alparlan, Ali, “Abdülvehhâb es-Sabunî”, DİA, I, 286-287. BEEK no: Genel 4408.

Terceme-i Sevakıb¹⁵⁹: Derviş Mahmud, Mesnevihan (v. 1011/1602) tarafından yazılan Sevakıb tercümesidir.

Terceme-i Tarikat-i Muhammediye¹⁶⁰: Birgivi Muhammed b. Ali (929-981) tarafından yazılan ahlak ve tasavvuf konularıyla ilgili çok meşhur bir eserdir. Arapçadan çevrilmiştir. Mürtercimi belli değildir.

Terşîhât¹⁶¹: Belgradlı Nasuh Çelebi-i Nakşibendi (v.984/1576) tarafından yazılmış tasavvufa dair bir kitaptır.

Tezyinü'l-Makamat¹⁶²: Abdüllatif b. Abdurrahman b. Ganimü'l-Makdisi (v.856) tarafından yazılmış bir tasavvufi eserdir.

Tuhfetü's-Sülehâ¹⁶³: Âlî, Mustafa b. Ahmed Gelibolulu, (v.1008) tarafından tercüme olarak yazılan bu kitap, İmam Gazâlî'nin "Eyyühe'l-Veled" isimli kitabının çevirisidir. Âlî eklemlerde bulunmuştur

Zadü'l-İbad¹⁶⁴: Musa b. Hacı Hüseyin el-İzniki (v.833)'nin bu kitabı, Ebû Bekir b. Muhammed es-Seylânî'ye ait olan "Necâtü'z-Zâkirîn" adlı Farsça eserin tercümesidir. Candarlı torunlarından Mehmed b. İbrahim Paşa'nın arzusuyla bu eserin meydana geldiğini mukaddimede belirtir.

Zâdü'l-Müştâkîn¹⁶⁵: Şeyh Abdullah İlahi (v.896)'nin tasavvufa dair bir eseridir. Yüz kadar ıstılahı ve münâcaâtı içerir.

¹⁵⁹ BEEK no: Genel 119.

¹⁶⁰ Bkz. Yüksel, Emrullah, "Birgivi", DİA, VI, 191-194. BEEK no: Genel 1451.

¹⁶¹ İMK no: 1016/9.

¹⁶² BEEK no: Orhan 694/1.

¹⁶³ Bkz. Keşf, I, 216. KREK no: 1153.

¹⁶⁴ Bkz. OM, II, 13-14. BEEK no: Genel 1118/3.

¹⁶⁵ Bkz. Kara, a.g.e. BEEK no: Genel 696.

G.Tezkire-Menakıb

Eba-Müslim-name¹⁶⁶: Ne zaman ve kim tarafından yazıldığı üzerinde ihtilaf olan bu anonim eser İranlılar ve Türkler arasında çok yayılmıştır. Hz. Ali taraftarlarıyla Emeviler arasında geçen mücadeleleri ele alır. Battalname, Danişmendname gibi halk arasında köy odalarında ve kahvehanelerde yaygın olarak okunan bir eserdir.

Hadâyıku'r-Reyhân¹⁶⁷: Muhtesib-zade Mehmed Hâkî Belgradlı (v.968) tarafından yapılan Şakaiku'n-Numaniyye tercümesidir. Mütercim, müellif hayattayken kendisinden izin alarak tercüme etmiştir.

Hadikatü's-Süada¹⁶⁸: Fuzuli Muhammed b. Süleyman el-Bağdadi (v.963/1556) (910-975) tarafından Hz. Peygamberin torunlarının kerbelada şehid edilmesini anlatan tarihi-menkıbevi bir eserdir. Hüseyin Vaiz-i Kaşifi'nin Ravzatü'ş-Şüheda isimli eserini örnek olarak yazmıştır. Mensur olmakla birlikte içinde 1152 beyit ihtiva eder. Bunların 525'i Türkçedir. On bölümden oluşur.

Menakıb-ı Akşemseddin¹⁶⁹: Emir Hüseyin adında bir zat tarafından yazılmıştır.

Menakıb-ı Emir Sultan¹⁷⁰: Şevki Efendi Muhammed b. Ahmed, Emir Sultan'ın mensup olduğu Nurbahşi tarikatından bir zat olup Emir Sultanın menkıbelerini toplamıştır. Eser, 963 tarihinde yazılmıştır.

Menakıb-ı Eyyub el-Ensari¹⁷¹: Şevki Efendi tarafından yazılmıştır.

Menakıbü'l-Cevahir¹⁷²: Şevki Efendi'nin yazdığı başka bir menakıbnamedir.

Terceme-i Nefehatü'l-Üns¹⁷³: Lamiî Çelebi Mahmud b. Osman Bursevi (v.938/1532) tarafından 927 yılında çevrilmiştir. Molla Cami'nin eserini Ali Şir Nevai doğu

¹⁶⁶ Bkz. Albayrak, Nurettin, "Ebu Müslim Destanı", DİA, X, 195-196. İMK no: 1045.

¹⁶⁷ Bkz. Keşf, II, 1057. KREK no: 7984.

¹⁶⁸ Bkz. Güngör, Şeyma, " Hadikatü's-Süada" , DİA XV, 20-22 Keşf ,I,645; OM,II,361. İMK no:1434; KREK no: 981.

¹⁶⁹ Bkz. OM, I, 390-391. BEEK no: Genel 5015.

¹⁷⁰ Bkz. OM ,III, 72

¹⁷¹ BEEK no: Genel 5149/2.

¹⁷² BEEK no: Genel 495.

Türkçesine çevirmiş, çevirirken de Orta Asya sufilerini ilave etmiş, Lamii ise Anadolu Türkçesine çevirmiş ve bazı Anadolu sufileri hakkında malumat katmıştır.

Terceme-i Reşahatü Ayni'l-Hayat¹⁷⁴: Nakşibendî şeyhlerinin menkıbelerini içeren bir kitaptır. Hüseyin b. Ali el-Vâiz el-Kâşifi tarafından yazılmış, 909 da tamamlanmıştır. Bu eseri Türkçeye Muhammed b. Muhammed Şerif el-Abbasi (v.1002) aktarmıştır.

Terceme-i Tezkiretü'l-Evliya¹⁷⁵: Attar (513-627)'ın sufilerin ileri gelenlerinden yetmiş kişinin hayat ve menkıbelerini ele aldığı meşhur eseridir. Tercüme edenin bilinmemektedir.

Tezkire-i Erbab-ı Safa Gülşen-i Şuara¹⁷⁶: Ahdî-i Bağdadi Ahmed b. Şemsi (v.980/1572) tarafından yazılan tezkire Sehi ve Latifi'den sonra Osmanlı ülkesinde yazılan üçüncü tezkiredir. Önceki devirlerde yaşamış şairleri kadrosu dışında tutup yalnız kendisinin çağdaşı olan şairleri alması bakımından XVI. asrın kendinden evvel ve sonra gelen bütün tezkirelerden farklılık gösterir. Ayrıca Osmanlı ülkesinin deposunda yetişen şairlerle ilgili ilk elden bilgileri vermesiyle de ayrılır.

Tezkiretü's-Şuara¹⁷⁷: Kınalızade Hasan Çelebi b. Ali Emrullah (v.1012/1603)'ye aittir. 576 şairin biyografisini içeren bu tezkirenin dili ağır ve külfetlidir. Çok sayıda kişiye yer vermesi bakımından kendinden sonraya iyi bir müracaat kaynağı bırakmıştır.

Tezkiretü's-Şuara¹⁷⁸: Latîfi-i Kastamoni Lutfullah b. Abdullah (v.990/1582) tarafından yazılan eser XVI. asrın en başarılı tezkirelerindedir. Üç bölümden oluşur : Birinci bölümde Rum ülkesinde yetişen veya Anadolu'ya dışarıdan gelipte Rumi diye şöhret bulan şairler; ikinci bölümde Osmanlı hanedanına mensup şairler ; üçüncü bölümde ise II. Murad devrinden başlayıp Anadolu ve Balkanlarda yaşayan şairler ele alınır.

¹⁷³ Bkz Keşf,II,1967; OM,II,493; Banarlı,I,601. İMK no: 2004.

¹⁷⁴ Bkz. Keşf,I,903-904. BEEK no: Genel 768'de kayıtlıdır.

¹⁷⁵ Bkz. Keşf ,I, 385.KREK no: 1400.

¹⁷⁶ Bkz. Keşf,I,387; Banarlı ,I,617; Akün,Ömer Faruk, "AHDİ" DİA, I, 509-514. İMK no: 1154/2.

¹⁷⁷ Bkz. Keşf,I,387; OM,II,385. İMK no:1154/1; KREK no: 934.

¹⁷⁸ Bkz. Keşf,I,387; OM,III,134-135; Banarlı ,I,615. İMK no: 1339; KREK no: 1160.

Kanuniye takdim edilmiş ödül olarak Eyüp Sultan Vakfına katip tayin edilmiştir. Dili sade ve açıktır.

H. Dil-Lügat

Ahterî-i Kebîr¹⁷⁹: Ahterî Muslihuddîn Mustafa b. Şemsüddîn Ahmed Karahisârî (v.968). Büyük ve küçük olmak üzere iki nüshası vardır. Oldukça yaygın ve muteberdir.

Avâmilü'l-Cürcânî Tercümesi¹⁸⁰: Şeyh Abdülkadir Bin Abdurrahman Cürcani (v.471) 'e ait "Avamilül-Mie" isimli nahiv kitabının manzum tercemesidir. 987 yılında yapılmış bu tercümenin mütercimi bilinmemektedir.

Bahru'l-Garâib¹⁸¹: Halîmî, Lutfullâh b. Ebi Yûsuf Amasyalı (v.922/1516) tarafından 1446 yılında yazılmış manzur lügat, 5540 civarında Farsça kelimenin alfabetik sıralanışı ve Türkçe anlamlarıyla bazı örnekleri içerir. O zaman Amasya valisi olan Şehzade II. Bayezid'e takdim etmiştir. Anlaşılması güç olduğundan 872 (1467) de şerh ederek iki defter haline getirip yine II. Bayezid'e sunmuştur.

Cevahiru'l-Kelimat¹⁸²: Şahidi İbrahim Dede tarafından yazılan Arapça-Türkçe manzum bir lügattir.

Çelik Kapan Lügati¹⁸³: 958 yılında istinsah edilen bu Arapça-Türkçe lügatte Türkçe karşılıklar satır aralarına, kelimelerin altına veya üstüne gelecek tarzda yazılmıştır.

Dekayiku'l-Hakayık¹⁸⁴: İbn Kemal Paşa Ahmed b. Süleyman (v.940/1533) Farsça 411 kelime içerir. Ses ve anlam bakımından birbirlerine benzeyen kelimeleri inceleyip

¹⁷⁹ Bkz. Keşf, I, 131 OM, I, 224. KREK no: 1035.

¹⁸⁰ Bkz. Keşf, II, 1079. KREK no: 704/4.

¹⁸¹ Bkz. OM, I, 273 Keşf, I, 220 Erkan, Mustafa, "Bahru'l-Garaib" Dia, IV, 513-514. İMK no: 1345/1; KREK no: 1040.

¹⁸² İMK no: 338.

¹⁸³ İMK no: 1884.

¹⁸⁴ Bkz. Özkan, Mustafa, "Dekaiku'l-Hakayık", Dia IX, 111-112; Keşf, I, 758. OM, I, 223'de Hakaiku'd-Dakaik adıyla zikredilen eserin bu kitapla aynı olduğunu düşünüyoruz. İMK no: 1424/2; KREK no: 1029.

bunlar arasındaki anlam ve yapı farklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Vezir-i Azam Makbul İbrahim Paşaya ithaf edilmiştir.

Farsça-Türkçe Gramer Risalesi¹⁸⁵: 973 yılında yazılan bu eserin müellifi bilinmemektedir.

Farsça-Türkçe Lügat¹⁸⁶: 908 yılında yazılan kitabın müellifi bilinmemektedir.

Lugat-ı Nimetullah¹⁸⁷: Nimetullah b. Ahmed b. Mübarek es-Sofyavi (v.969/1562) tarafından yazılmıştır. Müellif bu kitapta “Uknûmü'l-Acem, Kaimet-i Lütfullah, Vesiletü'l-Mekasid ve Sıhahu'l-Acem adlı sözlükleri birleştirmiştir. Üç bölümde düzenlediği sözlüğün birinci bölümünde masdarlar, ikinci bölümünde Farsça gramer kaideleri, üçüncü bölümde ise camid ve müştak isimler vardır. Bu tertip aynı zamanda “Uknûm” un tertibidir.

Lugat-ı Ferišteoğlu¹⁸⁸: Ferišteoğlu Abdüllatif b. Abdülaziz (v.830/1427) tarafından yazılan bu tûgat En eski Arapça Türkçe lugatlerden biridir. Yımi iki kıtadan meydana gelen eser, Kuran-ı Kerimde geçen 1528 kelimenin Türkçe karşılığını içerir.

Manzume-i Lügat¹⁸⁹: Lamii tarafından yazılan manzum lügattir.

Mirkatü'l-luga¹⁹⁰: Abdullah b. Yusuf el-Kesteli (v.949) tarafından yazılan arapça bir sözlüktür. 30000 kadar madde başı ihtiva eder. Bunlardan 14000'ini cevherinin es-Sıhah fi'l-Lügasından, 16000'ini de Firuzabadi'nin el-Kamusu'l-Muhit'inden almıştır. Sistemi Cevheri ve Firuzabadi'ninkinin aynısıdır. Kelime son harfinden baş harfine doğru bulunur.

Risaletün Yaiyye el-Müte'allaka bi-Ba'zı'l-Fevaid ve'l-Kavaid: İbn Kemal Paşa Ahmed b. Süleyman (v.940/1533).

¹⁸⁵ KREK no: 892/2.

¹⁸⁶ KREK no: 1491/2.

¹⁸⁷ Bkz. Keşf ,II, 1965. İMK no: 1560; KREK no: 1031.

¹⁸⁸ Bkz. OM,I,220; Baktır,Mustafa, “İbn Melek” ,DİA, XX, 175-176. İMK no: 819/5.

¹⁸⁹ Bkz. OM, II, 493. BEEK no: Hüseyin Çelebi 1158/1.

¹⁹⁰ Bkz. Yüce,Nuri, “Abdullah Kesteli”, DİA ,I, 112-113

Sakatad-ı Avam¹⁹¹: Ebussuud Efendi [el İmadi, Muhammed b. Muhammed, (862-982). Galatat-ı Ebu's-Suud, Galatat-ı Avam da denilen bu eser halk arasında yanlış kullanılan kelimeleri ele alan bir risaledir.

Sıhah-ı Acemiyye¹⁹²: Mehmed b. Pir Ali el-Birgivi (v.981/1573) tarafından yazılan Farsça-Türkçe bir sözlüktür.

Şerhu'l-Emsile¹⁹³: Lâli, Ahmed b. Mustafa es-Savahani (v.971) tarafından yazılmış bir emsile şerhidir.

Terceme-i Ravzu'l-Ahbar¹⁹⁴: Muhammed b. Kasım b. Yakub el-Amasi (864-940) tarafından yazılmıştır. Rebübü'l-Ebrâr adlı eseri özet bir şekilde almış ve üzerine kendinden bir şeyler ekleyerek kitabını oluşturmuştur. Dil ile ilgilidir.

Terceme-i Şafiye¹⁹⁵: Sûdî-i Bosnavî (v.1005/1596) tarafından yazılan bu kitap, İbnül Hacib en-Nahvi el-Maliki diye tanınan Ebu Amr Osman Bin Ömer (v.646) tarafından yazılmış bir gramer kitabı olan Şafiye'nin şerhidir.

Tercümânü's-Sıhah¹⁹⁶: Karapîrî, Pir Mehmed b. Yusuf Ankaralı (v.866) tarafından yazılan eser Cevheri, Muğrab ve diğer başka sözlüklerden seçilerek yirmisekiz bab üzere oluşturulmuştur.

Tuhfe-i Husami¹⁹⁷: Husam b. Hasan el-Konevi tarafından 991 yılında yazılan Farsça-Türkçe bir lügattir.

Tuhfe-i Şahidi¹⁹⁸: Şahidi İbrahim Dede b. Salih el-Muğlavi (v.957/1550) tarafından yazılan Farsça manzum lügattir. Çokça kullanıldığı kaydedilir. Tuhfe-i Hüsamî'ye nazire olarak yazılmıştır.

¹⁹¹ Bkz. Akgündüz, Ahmet, "Ebu's-Suud Efendi", DİA, X, 365-379. BEEK no: Genel 45/6.

¹⁹² Bkz. Keşf, III, 1074. İMK no: 1362/1; BEEK no: Haraççı 1418/1.

¹⁹³ BEEK no: Ulucami 3251.

¹⁹⁴ Bkz. Keşf, I, 832, 916. BEEK no: Haraççı 898'de kayıtlıdır.

¹⁹⁵ Bkz. Keşf, II, 1021 OM, I, 323. İMK no: 411; KREK no: 796.

¹⁹⁶ Bkz. Keşf, I, 397. KREK no: 11236.

¹⁹⁷ BEEK no: Haraççı 1398/2.

¹⁹⁸ Bkz. OM, I, 92. İMK no: 1040; KREK no: 594.

Tuhfetü's-Seniyye ile'l-Hazreti'l-Hasaniyye¹⁹⁹: Deşîşî, Mehmed b. Mustafa, (988)'nın Mısır Emirü'l-Ümera'sı Hasan Paşaya ithaf ettiği bu eser Farsça Türkçe olup ulema arasında Lügat-ı Deşîşi diye meşhur olmuştur.

Ucubetü'l-Garâib fi Nazm Cevahirü'l-Acayib²⁰⁰: Bahaeddin b. Abdurrahman el-Malkaravi'nin 827 yılında Ayasloğ'da müderris iken yazdığı Arapça-Farsça-Türkçe sözlüktür.

Vankuli Lügati²⁰¹: Mehmed b. Mustafa el-Vanî (v.1000/1592)tarafından kaleme alınan iki ciltlik bu eser Cevherinin es-Sıhah fil-Luga'sının tercümesidir. Mukaddime hariç iki fasıldan oluşur. Birinci fasıl, fiiller ve müteallıkları ile, ikinci fasıl ise bütün sıfat ve isimlerle ilgilidir. 1141'de İstanbul'da basılmıştır.

Vesiletü'l-Mekâsıd ilâ Ahzeni'l-Merâsıd²⁰²: Hatîbü'l-Mevlevî, Rüstem Dede b. Abdullah tarafından 908 yılında telif edilen bu eser bin doksan beş masdar ile on bin ismin zikredildiği Farsça-Türkçe sözlüktür.

İ. Edebiyat

Ahiretname²⁰³: İbn Feriştah İzzeddin Abdülmecid b. Eminateddin el-Erzurumi

Aruz Risalesi²⁰⁴: Ali b. Hüseyin el-Amasi (v.875)

Aşkname²⁰⁵: İbn Feriştah İzzeddin Abdülmecid b. Eminateddin el-Erzurumi

Bahru'l-Maârif²⁰⁶: 956) – Sürûrî, Muslihuddîn Mustafa b. Şaban (897-969)

¹⁹⁹ Bkz. OM ,I, 306 Keşf ,I, 367. KREK no: 1061.

²⁰⁰ Bkz. OM ,I, 251

²⁰¹ Bkz. Keşf ,II, 1073. İMK no: Bsm. 24.

²⁰² Bkz. Keşf ,II, 2010. KREK no: 1064.

²⁰³ BEEK no: Genel 63/3.

²⁰⁴ BEEK no: Genel 1577/1.

²⁰⁵ BEEK no: Genel 701.

²⁰⁶ Bkz. Keşf,I,226; OM,II,226. İMK no: 1232; KREK no: 608.

Cami'ü'l-Hikayat²⁰⁷: İranlı Cemaleddin Muhammed Avfi tarafından Nizamü'l-Mülk için yazılan bu eser Türkçe'ye defalarca tercüme edilmiştir. İlki II. Murad'ın emriyle hocası İbn Arapşah (v.854) tarafından; ikincisi Şair Necati (v.914) tarafından Fatih için; üçüncüsü ise Kanuni'nin oğlu Bayezid'in emriyle Salih b. Celal (v.973/1565) tarafından 957/1550'de yapılan tercümedir.

Camiu'l-Ayat²⁰⁸: Mevlana Celaleddin Rumi (604-672)

Câmiu'l-Münşeât²⁰⁹:(979) – Fîrizucuklu, (v.979'dan sonra)

Cemşah ve Alemşah²¹⁰: Beheşti, Ramazan Efendi (v.979)

Divan²¹¹: Ahmet Paşa b. Veliyyüddin (v.902)

Divan²¹²: Baki Mahmud Abdülbaki (v.1008/1599)

Dîvân²¹³: Behiştî, Ramazan b. Abdü'l-Muhsin Vizeli, (v.977)

Dîvân²¹⁴: Cem Sultan b. Fâtiḥ Sultan Mehmed (864-900)

Divan²¹⁵: Dede Ömer Ruşenî (v.892)

Divan²¹⁶: Emiri Edirnevi (v.982)

Divan²¹⁷: Eşrefoğlu, Abdullah er-Rumi (779-890)

Dîvân²¹⁸: Fuzûlî, Mehmed b. Süleymân el-Bağdâdî, (v.963)

Divan²¹⁹: Gülşeni, İbrahim b. Muhammed (830-940)

²⁰⁷ Bkz. Keşf,I,540; OM,II,287. TSMK no: R.1085; KREK no: 1920.

²⁰⁸ BEEK no: Genel 1681.

²⁰⁹ Bkz. Keşf,II,1076. KREK no: 609.

²¹⁰ BEEK no: Genel 2127.

²¹¹ BEEK no: Genel 4289.

²¹² Bkz. Keşf,I,778; OM,II,99. İMK no: 1767.

²¹³ Bkz. Keşf,I,780. KREK no: 1257.

²¹⁴ Bkz. Keşf,I,782. KREK no: 1262.

²¹⁵ BEEK no: Genel 2189.

²¹⁶ BEEK no: Genel 1586/3.

²¹⁷ BEEK no: Genel 1235.

²¹⁸ Bkz. Keşf,I,805. KREK no: 1304.

²¹⁹ BEEK no: Orhan 1206.

Divan²²⁰: Hayali (v.964)[Muhammed Yenice Vardari]

Dîvân²²¹: Hayretî, Mehmed Vardarlı, (v.953)

Divan²²²: Kabûlî, İbrahim Çelebi el-Kedûsî (v.1000/1592)

Divan²²³: Kemal-i Ümmi İsmail (v.880)

Divan²²⁴: Lamii Mahmud b. Osman

Divan²²⁵: Muhyiddin Muhammed b. Ali el-Fenari (v.954/1547)

Divan²²⁶: Nazmi, Muhammed Edirnevi (v.955)

Divan²²⁷: Necati İsa Beğ Edirneli (v.914/1508)

Divan²²⁸: Nesimî, Seyyid Ömer İmadeddin (v.820)

Dîvân²²⁹: Rûhî Bağdâdî, Osmân (v.1014)

Divan²³⁰: Şehâbi Hüsameddin Hüseyin (v.971/1563)

Divan²³¹: Şeyh Abdullah İlahi (v.893/1487)'ye nisbet edilen bu eser aslında Ahmed İlahi'ye aittir.

Divan²³²: Şuhûdi Derviş Muhammed (v.1021)

Divan²³³: Üftade Muhammed Muhyiddin (v.988)

Divan²³⁴: Yunus Emre (v.843)

²²⁰ BEEK no: Genel 2191.

²²¹ Bkz. Keşf,I,786. KREK no: 1298.

²²² Bkz. Keşf,I,806. İMK no: 1052.

²²³ BEEK no: Genel 4330/2.

²²⁴ BEEK no: Genel 5050.

²²⁵ Bkz. Keşf,I,813; OM,II,18. İMK no:1471.

²²⁶ BEEK no: Genel 1240.

²²⁷ Bkz. Keşf,I,816; OM,II,435. İMK no:1525.

²²⁸ BEEK no: Genel 2275.

²²⁹ Bkz. Keşf,I,790. KREK no: 1305.

²³⁰ Bkz. Keşf,I,792; OM,II,227. İMK no: 952.

²³¹ BEEK no: Orhan 1223.

²³² BEEK no: Genel 4310.

²³³ BEEK no: Genel 4771/1.

- Divan**²³⁵: Zati er-Rumi İvaz b. Mehmed el-Balıkesiri (v.953)
- Dîvân-ı Hâfız Şerhi**²³⁶: Sürûrî Mustafa b. Şaban Gelibolulu (v.969)
- Divan-ı Hafız Şerhi**²³⁷: Sûdi-i Bosnevi (v.1005/1596)
- Gazeliyyat-ı Ruhi-i Bağdadi**²³⁸: Ruhi-i Bağdadi Osman b. Abdullah (v.1014/1605)
- Gencine-i Raz**²³⁹: Yahya Beğ, Dakakinzade (v.990/1582)
- Gülşen-i İnşa**²⁴⁰: Mahmud b. Edhem (v.897/1492'den sonra)
- Harname**²⁴¹: Şeyhi, Sinaneddin Yusuf b. Muhammed el-Germiyani (v.830)
- Hayretü'l-Ebrar**²⁴²: Mir Ali Şir Nevai (v.906/1500)
- Hüsn ü Dil**²⁴³: Lamii Çelebi. Fettahinin çevirisidir.
- Hüsnüdil**²⁴⁴: AHİ [Hasan b. Seyyid Hoca en-Niğboli, 923H.]
- Hüsrev ü Şirin**²⁴⁵: Şeyhi, Sinaneddin Yusuf b. Muhammed el-Germiyani (v.830)
- İlahiyat**²⁴⁶: Yunus Emre (v.843)
- İnşa**²⁴⁷: Kemal Paşazade Ahmed b. Süleyman (873-940)
- İskendername**²⁴⁸: Ali Şir Nevai
- Kaside**²⁴⁹: Cemali İshak b. Mehmed el-Karamani (v.933/1527)

²³⁴ BEEK no: Genel 882.

²³⁵ BEEK no: Genel 4398/3.

²³⁶ Bkz. Keşf,I,783; OM,II,225. İMK no: 1086; KREK no: 1306.

²³⁷ Bkz. Keşf,I,784; OM,I,323. İMK no: 240; KREK no: 618.

²³⁸ Bkz. Keşf,I,650; OM,I,182. İMK no: 1114/4.

²³⁹ Bkz. Keşf,II,1512; OM,II,497. İMK no: 778/1.

²⁴⁰ Bkz. Keşf,II,1505; OM,I,160. İMK no: 1901.

²⁴¹ BEEK no: Milli 4447/2.

²⁴² Bkz. Keşf,I,694. İMK no: 171.

²⁴³ BEEK no: Genel 4173.

²⁴⁴ BEEK no: Genel 2240.

²⁴⁵ BEEK no: Milli 4447/1.

²⁴⁶ BEEK no: Genel 855/6.

²⁴⁷ BEEK no: Orhan 1217/2.

²⁴⁸ BEEK no: Genel 2123.

²⁴⁹ İMK no: 2016/3.

Kaside-i Bahariye²⁵⁰: Fuzuli (v.963)

Kaside-i Bürde²⁵¹: Şerafeddin Ebu Abdullah Muhammed b.Sail el-Busiri (608-696)

Kaside-i Bürde Şerhi²⁵²: Lâli, Seyyid Ahmed b. Mustafa Saruhanlı (v.971)

Kaside-i Bürde Şerhi²⁵³: (810) – Muhammed Hafız Şeref

Kaside-i Gül-i Sadberk²⁵⁴: Fevri, Ahmed Efendi (v.978)

Kaside-i Müfti Ebussuud Efendi²⁵⁵: Ebussuud Efendi (v.982/1574)

Kaside-i Münferice Şerhi²⁵⁶: Lâli, Seyyid Ahmed b. Mustafa Saruhanlı, (v.971)

Kaside-i Nesimi Efendi²⁵⁷: Nesimi

Kıyafetname²⁵⁸: Hamdi

Letaifü'l-İnşa²⁵⁹: Anonim.

Manzume-i İbn Kemal²⁶⁰: Kemal Paşazade Ahmed b. Süleyman (v.940)

Mecmua-i Nezairü's-Şuara²⁶¹: Nazmi (v.855)

Mecmuatü'l-Letaif Sandûkatü'l-Maarif²⁶² 990 Cönk

Mevlid²⁶³: Ahmedî (v.900)

Mevlid²⁶⁴: Muhibbi

²⁵⁰ BEEK no: Hüseyin Çelebi 563.

²⁵¹ BEEK no: Ulucami 1055.

²⁵² Bkz. Keşf,II,1339; OM,II,52. İMK no: 1444; KREK no: 570/2.

²⁵³ BEEK no: Orhan 360/1.

²⁵⁴ BEEK no: Orhan.550/5.

²⁵⁵ İMK no: 817/6.

²⁵⁶ KREK no: 570/1.

²⁵⁷ BEEK no: Genel 5208/6.

²⁵⁸ BEEK no: Orhan 2096/2.

²⁵⁹ İMK no: 1668.

²⁶⁰ BEEK no: Genel 1591/2.

²⁶¹ BEEK no: Genel 5258/2.

²⁶² İMK no: 1084/1.

²⁶³ BEEK no: Genel 502.

²⁶⁴ BEEK no: Genel 4784/4.

Mevlidü'n-Nebi²⁶⁵: (894) –Yasincizade Nuri

Mevlidü'n-Nebi (Vesiletü'n-Necat)²⁶⁶: Süleyman Çelebi (Süleyman b. Ahmed Paşa)(v.825/1422)

Midhatü Sultaniye ve Tuhfetü Süleymaniye²⁶⁷: Anonim Edebiyat

Muammayat²⁶⁸: Emrî Çelebi Edirnevi (v.982)

Münacaat²⁶⁹: Sinan Paşa (v.891)

Münşeat²⁷⁰: Ebussuud Efendi (862-982)

Münşeat²⁷¹: Hamdi

Münşeat²⁷²: Kınalızade Ali Çelebi

Münşeat²⁷³: Lamii Çelebi (877-938)

Nat-ı Nebi²⁷⁴: Fevri, Ahmed Efendi (v.978)

Nisâbü'l-Belâğa²⁷⁵: Lâmiî Çelebi, Mahmud b. Osman (877-938)

Ramazaniye²⁷⁶: Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamani (v.933/1527)

Risale-i Aruz²⁷⁷: Ali b. Hüseyin el-Amasi (v.875)

Risale-i Kaside-i Cedide Muadlat-ı Adida-i Âliye²⁷⁸: Hamdi

Risale-i Şerh-i Ebced²⁷⁹: Sururi Mustafa b. Şaban (v.969)

²⁶⁵ BEEK no: Genel 4784/1.

²⁶⁶ Bkz. Keşf,II,1910; OM,II,222. İMK no: 1838. BEEK no: Genel 5043.

²⁶⁷ İMK no: 1676.

²⁶⁸ Bkz. OM,II,77; Banarlı, a.g.e.,s.578. İMK no: 2021/1.

²⁶⁹ BEEK no: Genel 2080.

²⁷⁰ BEEK no: Genel 2388/2.

²⁷¹ BEEK no: Milli 1834.

²⁷² BEEK no: Haraççı 963/2.

²⁷³ BEEK no: Haraççı 963/3.

²⁷⁴ BEEK no: Orhan 550/2.

²⁷⁵ KREK no: 1021.

²⁷⁶ İMK no: 2016/5.

²⁷⁷ BEEK no: Haraççı 1248/6.

²⁷⁸ BEEK no: Milli 4335/2.

Saadetname²⁸⁰: İbn Feriştah İzzeddin Abdülmecid b. Emineddin el-Erzurumi

Sakiname²⁸¹: Ali Şir Nevai

Sakiname-i Firaki²⁸²: Firaki Abdurrahman Çelebi (v.983)

Şah u Geda²⁸³: Yahya Bey (v.990/1582) Edebiyat

Şehrî ve Güli²⁸⁴: Mîrek Mehmed Taşkendî en-Nakşibendî (v.1002'den sonra) şiir
şerhi

Şem' u Pervane²⁸⁵: Lamii Çelebi

Şerh-i Divan-ı Şahî²⁸⁶: Şem'î Mustafa Çelebi b. Mehmed (v.1005/1596)

Şerh-i Gazel²⁸⁷: Emir Buhari (v.922)

Şerh-i Muammayat-ı Cami²⁸⁸: Sururi Mustafa b. Şaban (v.969)

Şerh-i Muammayat-ı Mir Hüseyin²⁸⁹: Sururi Mustafa b. Şaban

Tacu'l-Edeb²⁹⁰: Ali b. Hüseyin el-Amasi (v.875)

Tazarru'-name²⁹¹: Sinan Paşa, Sinaneddin Yusuf b. Hayreddin (v.891/1486)

Terceme-i Behcetü'l-Esrar²⁹²: Hüseyin b. Hasan Edirnevi

Terceme-i Dua-i Fetlubni Tecidni²⁹³: Lâlî Ahmed b. Mustafa es-Saruhani
(v.971/1563)

²⁷⁹ BEEK no: Ulucami 1746/2.

²⁸⁰ BEEK no: Genel 666/2.

²⁸¹ BEEK no: Genel 2393/7.

²⁸² BEEK no: Haraççı 1241/5.

²⁸³ Bkz. Keşf,II,1025; OM,II,497. İMK no: 1462; BEEK no: Genel 446.

²⁸⁴ KREK no: 588/2.

²⁸⁵ BEEK no: Genel 2393/3.

²⁸⁶ Bkz. Keşf,I,794. İMK no: 316.

²⁸⁷ BEEK no: Genel 145/2.

²⁸⁸ BEEK no: Haraççı 944.

²⁸⁹ BEEK no: Haraççı 957.

²⁹⁰ BEEK no: Genel 1445.

²⁹¹ Bkz. Keşf,I,415; OM,II,223; Banarlı, a.g.e., 491. İMK no: 1467/15.

²⁹² BEEK no: Genel 4687/1.

Terceme-i Kasidetü'l-Bürde²⁹⁴: Hasan b. Muhammed tarafından 966 yılında çevrilmiştir.

Terceme-i Kasidetü'l-Hamzaiye²⁹⁵: Busiri

Terceme-i Suğra²⁹⁶: Mevlana Celaleddin Rumi (604-672)

Terceme-i Veys ü Ramin²⁹⁷: Lamii Çelebi

Vamık u Azra²⁹⁸: Lamii Çelebi (877-938)

Vasiyyet-i Resul²⁹⁹: Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamani (v.933/1527)

Yusuf ve Zeliha³⁰⁰: Kemal Paşazade Ahmed b. Süleyman (873-940)

Yusuf ve Züleyha³⁰¹: Hamdî, Hamdullah b. Akşemseddin Mehmed (v.909/1503)

Zübdetü'l-Hakayık ve Tecridü'l-Halayık³⁰²: Ali Şir Nevai (845-906)

J. Tarih

Camiu't-Tevarih³⁰³: Emir Mehmed ez-Zaim (v.986/1578'den sonra) tarafından yazılıp 1578 tarihinde bitirilen bu eser, Taberi, Şehname ve daha bir çok eserden faydalanılarak yazılmış umumi bir tarih kitabıdır. Peygamberler, melikler ve 25 devletin tarihini içerir. Beş kısımlık kitabın beşinci kısmında Osmanlı Tarihi başlar. Sokullu Mehmed Paşa'ya takdim edilmiştir.

²⁹³ Bkz. OM,II,51-52. İMK no: 1201/10.

²⁹⁴ BEEK no: Ulucami 2057/1.

²⁹⁵ BEEK no: Genel 710/1.

²⁹⁶ BEEK no: Genel 1693.

²⁹⁷ BEEK no: Genel 2278.

²⁹⁸ BEEK no: Genel 2356.

²⁹⁹ İMK no: 2016/4.

³⁰⁰ BEEK no: Haraççı 1010/2.

³⁰¹ Bkz. Keşf,II,2054; OM,II,135-136. İMK no: 1367; BEEK no: Genel 2449.

³⁰² BEEK no: Genel 760/2.

³⁰³ Babinger, a.g.e. s. 110. İMK no: 1604.

Cihannüma³⁰⁴: Neşri tarafından yazılan sekiz bölümlük bir dünya tarihidir. Altıncı bölümde Osmanlı Devletini ele alır ve Oğuz Han zamanından başlayıp II. Bayezid zamanına kadar geçen olayları anlatır.

Delail-i Nübüvvet-i Muhammedi ve Şemail-i Fütüvvet-i Ahmedî (I-II)³⁰⁵: Molla Miskin diye meşhur olan Muhammed Ferrahi'ye (v.954) ait Farsça bir siyer kitabı olan "Me'âricü'n-Nübüvvet ve Medâricü'l-Fütüvvet" isimli eserin çevirisidir. Mustafa b. Celal et-Tevkî'î ve Altıparmak Muhammed b. Muhammed tarafından ayrı ayrı tercüme edilmiştir. Eser dört bölümden oluşur; birinci bölüm Hz. Peygamberin nuru ve intikali ile bazı peygamberlerin hayatını ikinci bölüm doğumdan bi'sete kadar olan dönemi üçüncü bölüm vahyin gelişinden hicrete kadar olan dönemi bilhassa kitabın ismi olması hasebiyle miracı, dördüncü bölüm ise hicrettten vefata kadar olan dönemi ele alır. Hatime ise mucize ile ilgilidir.

Düstur-name³⁰⁶: Enveri'nin 869-1465'ede tamamlayarak Fatih'in Vezir-i A'zamı Mehmed Paşa'ya sunduğu bu eser, bir mukaddime ve 22 bānbdan oluşan bir tarih kitabıdır. Genel olarak üç bölüme ayrılabilir. Birinci bölümde peygamberler, eski İran hükümdarları, Hz. Peygamber, Hulefa-i Raşidin, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, moğollar vs. nin kısa tarihi vardır. İkinci bölümde Aydınoğullarının mufassal tarihi anlatılır. Üçüncü bölüm ise başlangıçtan Fatih dönemine kadar Osmanlı tarihidir.

el-Hilyetü'n-Nebeviyye mine'l-Mesneviyyâti't-Türkiyye³⁰⁷: Hâkânî İvazpaşa-zâde Mehmed b. Abdü'l-Celîl (v.1015) tarafından yazılan eser Hilye-i Hakani diye meşhur olmuştur. Devrinde aynı tarzdaki diğer eserler arasından sıyrılıp meşhur olmuş, çok sevilmiş bir eserdir. Tutulmasının sebebi edebi kıymetinden çok dilinin sadeliği, konuyu ifade edişindeki samimiyet sebebiyledir. Hilye, Hz. Peygamberin büyüklüğünü, simasını, şekil, ahlak ve faziletini tasvir eden Mevlid ve Muhammediye gibi bir eserdir.

³⁰⁴ Bkz. Babinger, a.g.e, s.42.

³⁰⁵ Bkz. Keşf ,II, 1723; OM ,II, 212. BEEK no: Genel 4438.

³⁰⁶ Bkz. Banarlı ,I, 501-2. İMK no: 161.

³⁰⁷ Bkz. Keşf ,I, 691 Banarlı ,I, 602; OM, II, 163. KREK no: 99/1.

el-İ'lâm bi A'lâmi Beledillahi'l-Haram³⁰⁸: Kutbüddin Muhammed B.Ahmed el-Mekki'nin 10 bölüm olarak yazıp Sokullu'ya takdim ettiği mekke tarihidir. Sokullu'nun teşvikiyle Bâkî (933-1008) tarafından terceme edilmiştir.

Füsûlü'l-Halli ve'l-Akd ve Usûlü'l-Harci ve'n-Nakd³⁰⁹: Âlî Mustafa b. Ahmed Gelibolulu (v.1008/1599) tarafından 1598'de yazılan bu eser, 32 devletin kuruluşunu ve yıkılışının sebeplerini açıklar. Müellif bu eseri kendi devrinde Osmanlı devletinde gördüğü bozukluğa uyarı mahiyetinde yazmıştır.

Hikaye-i Bina-i Kostantiniye³¹⁰: Ali el-Arabi tarafından 956 yılında yazılmıştır.

Hilye-i Celiyye ve Şemâil-i Aliyye³¹¹: Şeyhülislam Sadüddin Mehmed b. Hasan Cân (843-1008) tarafından yazılan Hz. Peygamber'in ahlak ve şemâilini anlatan bir eserdir.

İskender-name³¹² – Ahmedî el-Germiyani (Şair) (v.815/1492). Konusunu İran Edebiyatından alan Ahmedî kendi bilgi, sanat ve buluşlarıyla öyle süsleyip genişletmiştir ki klasik form içinde yepyeni orjinal bir eser meydana getirmiştir. İskenderin hayatını işleyen eses aynı zamanda ictimai-ahlaki bir çok düşünceyi de işlemekte ve içinde kuran, hadis, hendese , tıp, hikmet gibi şark ilimlerini ihtiva etmektedir. Eserin dil açısından ayrı bir önemi vardır. Kitabın sonunda Osmanlı Devletiyle ilgili bir bölüm eklenmiştir.

Kâbe-name³¹³: Gubârî Abdurrahman b. Abdullah Akşehirli (v.974). Kanuni'nin Haremeyn'de yaptırdığı tamirat, vakıf ve hayrat ile Osmanlıların harem-i şerife yaptığı tesislerden bahseden bu eserde aynı zamanda hac farızası ve harem-i şerifin kudsiyeti de anlatılmaktadır. 963/1556'da mekke'de tamamlanıp padişaha ithaf edilmiştir.

Kühnü'l-Ahbâr³¹⁴: Âlî Mustafa b. Ahmed Gelibolulu (v.1008/1599)'nun genel dünya tarihidir. (1002-1007/1593-9) yıllarında yazmıştır. Eser dört bölüme ayrılır: 1.bölüm:

³⁰⁸ Keşf ,I, 126 OM II 99. KREK no: 946.

³⁰⁹ Keşf,II,1269; Babinger s.146. KREK no: 931.

³¹⁰ BEEK no: Genel 1582/4.

³¹¹ KREK no: 495/5.

³¹² Bkz. Banarlı ,I, 392 Ayr.Bkz.Babinger, a.g.e., s.12. İMK no:

³¹³ Bkz. Alparslan, Ali "Gubari Abdurrahman" DİA, XIV , 167-9. KREK no: 212.

³¹⁴ Bkz. Keşf.II.1521; Babinger s.143 TSMK No: R.1118; KREK no: 901.

dünyanın yaratılışı, peygamberler, etnoğrafik ve coğrafî bilgilerdir. 2. Bölüm: arap tarihi, Hz. Peygamber, hulefa ve o zamanın yazar, tabip ve hekimlerinden 3. Bölüm: Türklerden, Tatarlardan ve küçük beyliklerden 4. Bölüm: III. Mehmed devrine kadar Osmanlı hanedanından bahseder. İlk iki bölüm süslü, şairane, son iki bölüm ise sadedir.

Me'âlimü'l-Yakin fi Sîreti (Na'ti) Seyyidi'l-Mürselin³¹⁵ [Terceme-i Mevahibü'l-Ledünniyye I-II]: Şair Bâkî (v.1008/1599) tarafından kaleme alınan bu eser, Şehabeddin Ahmed Bin Hatib el-Kastalani'nin "el-Mevahibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye" adlı siyer kitabının tercemesidir. Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle yapılmıştır. Eser tercüme edilirken Şafi Fıkına göre yapılan izahlar, Hanefi fıkına çevrilmiş, çeşitli ilave ve çıkarmalar yapılmış, telif hüviyetine bürünmüştür. On bölümden oluşur.

Mir'atü'l-Avâlim³¹⁶: 'Âlî Mustafa Efendi Gelibolulu (v.1008/1599) tarafından yazılan bu eser kainatın yaratılışına dair bir tarihtir.

Mirâtü'l-Kâinât³¹⁷ – Nişancızade, Mehmed b. Ahmed, (962-1031) tarafından sekiz bölüm üzere yazılan umumi bir dünya tarihidir. Peygamber kıssaları, dünyanın yaratılışı, tarih ve tefsir kitaplarında anlatılan özeti, kıralların ahvalinin özü anlatılmaktadır. 17 devlet işlenmektedir. Osmanlılar Kanuni'nin ölümüne kadar anlatılır. İçinde efsanevi ve menkıbevi hikayelere yer verilmektedir.

Mohaçname³¹⁸: Celalzade Salih (v.973) tarafından yazılan eser 1526'da Mohaç'ın Kanuni tarafından zaptını tasvir eder.

Osman Gazi-Sultan Süleyman Zamanlarındaki Meşayih³¹⁹: Anonim bir eserdir.

Selim-name³²⁰ – İshak b. İbrahim el-Üskübi (v.943/1536) tarafından yazılmış eser, I. Selim'in tahta oturmasına kadarki hayatına ait olayları tasvir eder. I. Selim'in babası II.

³¹⁵ Bkz. OM, II, 99; Çavuşoğlu, Mehmed, "Bakî", DİA, IV, 537-540. İMK no: 1939.

³¹⁶ Bkz. Keşf. II, 1649; OM, III, 93. İMK no: 1766/2

³¹⁷ Bkz. Keşf. II, 1649. Babinger s. 165. KREK no: 966.

³¹⁸ Bkz. Babinger s. 112. BEEK no: Ulucami 6069.

³¹⁹ İMK no: 1875/1.

Bayezid ve kardeşi Ahmed ile olan mücadelelerini anlatır ve Kanuni'nin İstanbul'a gelişiyle son bulur.

Selimname³²¹: Hoca Sadeddin, Muhammed b. Hasancan (943-1008)'ın, babası Hasan Can'ın verdiği bilgilerden yararlanarak I. Selim'in saltanat ve hayatı hakkında yazdığı bir takım yazılardan oluşur. İlmi bir eser olmaktan ziyade, halka yöneliktir ve halk tarafından çok beğenilmiştir.

Süleymanname³²²: İlyas b. Hızır (Uzun Firdevsî) tarafından yazılan 366 cüz'den oluşan bu eser içinde her ilmi barındırır. Müellifin vefatı 1508'den sonradır.

Tâcü't-Tevârih³²³ – Sâdeddin b. Hasan Can (v.1008) tarafından yazılan bu eser kuruluşundan Birinci Selim'in ölümüne kadar Osmanlı Devleti tarihidir. Daha çok süslü ve ağıdalı bir üslub kullanılmıştır. Çok mühim bir eser olup Osmanlı tarihi için daima başvurulacak bir kaynak değerini korumuştur.

Tarih-i Mısır³²⁴: Salih b. Celal (v.973/1566) tarafından yazılmıştır. Müellif kitabı Mısır'da görevli olduğu 1544-1547 yılları arasında yazmıştır. Suyuti, Makrizi ve Melik İsmail gibi Arap müelliflerin eserlerinden yararlanılarak kaleme alınan eserde kainatın yaratılışından itibaren (953/1546)'ya kadar bütünüyle Mısır tarihi, imar faaliyetleri ve özellikle Memlûkler ve Osmanlılar zamanındaki Mısır, yer yer menkıbelere de yer verilerek anlatılmıştır.

Tarih-i Nişancızade³²⁵: Nişancızade Muhammed b. Ahmed (962-1031). Kanuni'nin teşvikiyle yazılan eserin asıl ismi "Siyer-i Enbiya-i İ'zam ve Ahvali Hulefa-i Kiram ve Menakıb-i Selatin-i Osman" dır. "Tarihi Ramazanzade" adıyla da bilinir. Dörtte biri kısa bir dünya tarihidir. Geri kalanı ise Osman Gazi'den Kanuni'ye kadar tafsilatlı bir

³²⁰ Bkz. Babinger a.g.e., s.60 TSMK No: A.2672.

³²¹ Bkz. Babinger s. 139. BEEK no: Orhan 998/2.

³²² Bkz. Babinger, a.g.e., s. 35.

³²³ Bkz. Keşf. I.269; Babinger, age, 137. TSMK No: H.1346; KREK no: 962.

³²⁴ Bkz. Bkz. Keşf, I, 305; OM, II, 278; DİA, "Celalzade Salih Efendi" VII,262-264; Babinger a.g.e, s.111. İMK no: 1932.

³²⁵ Bkz. Babinger s.115; OM ,III, 53; Keşf, I, 308.

Osmanlı tarihidir. Tarihi bilgiler arsında evliyalara, şairler, bilginler, yazarlar, sultanlar ve binalar vs. hakkında da bilgiler ihtiva eder . çok sevilen el kitaplarındandır.

Terceme-i Fütuhu's-Şam³²⁶: Mustafa b. Yusuf b. Ömer el-Mevlevi er-Rumi, Mısır'da bulunduğu sırada tercüme etmiştir.

Terceme-i Meşairu'l-Eşvak (Terceme-i Fezailü'l-Cihad) ³²⁷: Şair Bâkî (v.1008/1599) tarafından kaleme alınan bu kitap Muhyiddin Ahmed b. İbrahim en-Nehhas (v.814) tarafından cihadın faziletine dair yazılmış bir eserdir. Müellif eserini çeşitli kitaplardan özellikle Kasım Bin 'Asâkir'inkinden derleyerek 33 bab üzere tertib etmiştir.

Terceme-i Şevahidü'n-Nübüvve³²⁸: Lâmiî Çelebi Mahmud b. Osman Bursevi (v.938/1532). Abdurrahman Cami'nin eserinin çevirisidir. Mukaddime ve yedi bölümden oluşur. Peygamberliğin delilleri, Hz.Peygamberin risaleti, ehli-beyt, sahabe, tabiinden itibaren din büyüklerinin hayat ve faziletlerini içerir. Molla cami bu eseri Ali Şir Nevai'nin isteği üzerine yazmıştır. Eseri Lâmi'î'den başka Ahizade Halimi Efendi de çevirmiştir.

Tercüme-i Mir'atü'l-Edvar ve Mirkatü'l-Ahbar³²⁹: Hoca Sa'eddeddin b. Hasan Can (v.1008/1599)'ın tercüme ettiği bu kitap, Muslihiddin Bin Mehmed Cari tarafından Farsça yazılmış umumi bir tarihtir. Sokullu'ya takdim edilmiştir. Eser on bölümden oluşur. . 1.bölüm: Peygamberler 2.bölüm: İran hükümdarları 3. Bölüm: Kiyaniler 4. Bölüm: Sasaniler 5. Bölüm: siyer-i nebi ve hulefa 6. Bölüm: Emevi ve Abbasi 7. Bölüm: Cengiz 8. Bölüm: Timur 9. Bölüm: Uzun Hasan 10. Bölüm: Kanuni'ye kadar Osmanlı tarihidir. Hoca Sadeddin tarafından Sokullu'nun emriyle Türkçeye çevrilmiştir. Mütercim kendisine ait bir Osmanlı tarihi olduğundan 10. Bölümü çevirmemiş, gerisini bir çok eklemelerle çevirmiştir.

³²⁶ Bkz. OM ,III, 137. BEEK no: Orhan 995/2.

³²⁷ Bkz. Keşf ,II, 1686; OM ,II, 100. İMK no: 1684/1.

³²⁸ Bkz. Keşf, II, 1066; OM, II, 493; Okumuş, Ömer, "Câmi', Abdurrahman", DİA, VII, 94-99. İMK no: 314.

³²⁹ Bkz. Keşf, I, 1646; OM, III, 67; Babinger, a.g.e. s.105-106. İMK no: 1442.

Tevârih-i Âl-i Osman³³⁰: Aşıkpaşazade (v.889/1484) tarafından yazılmış Osmanlı Tarihi'dir. İlk Osmanlı dönemlerine dair önemli bir kaynaktır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gazilerin, abdalların, ahilerin rolünü gösterir. O zamanki Anadolu tarikatleri hakkında bilgi verir.

Tevârih-i Âl-i Osman³³¹: Kemal Paşazade(v.941/1535) tarafından yazılan bu eser II. Bayezid'in cülusundan Kanuni döneminin sonlarına kadar bir Osmanlı hanedanı tarihidir.

K. Coğrafya

Acaibü'l-Mahlukat³³² – Yazıcıoğlu Ahmed Bican b. Salih (v.859/1455). Zekeriyya Bin Muhammed el-Kazvini'nin aynı adlı eserinin serbest bir çevirisi olan bu kitap; kozmoğrafya, coğrafya ve biyolojiye ait bilgiler içerir. Yer yer tasavvufi ve didaktik hususiyetler gösteren bu eser gökler ,gezegenler, günler-aylar ve faziletleri, denizler, iklimler, dağlar, nehirler, maden ve mücevherler, bitki, insan ve hayvanlara dairdir. Bu tür eserlerde efsanevi özellikler çokça bulunur.

Dürr-i Meknûn³³³: Yazıcıoğlu Ahmed Bican b. Sâlih (v.859/1455). On sekiz bin aleme işaret olarak on sekiz babdan meydana gelen eser, tek bir kitabın tercemesi olmaktan ziyade bir derlemeyi andırmaktadır. Dini, tasavvufi, felsefi ve didaktik mahiyetteki eser; gökler, yerler, iklimler, günler, saatler, dağlar, nehirler, adalar, şehirler, mescidler, manastırlar, Süleyman (a.s) 'ın tahtı ve saltanatı, ömür, helak olan yerler, otlar, yemişler, simurg , kıyamet alametleri gibi meselelerin beyanındadır.

³³⁰ Bkz. Babinger, a.g.e., s. 39; Şeşen, Ramazan, Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, s.286.

³³¹ Bkz. Babinger, a.g.e., s. 69.

³³² Bkz. OM ,I, 17 Keşf ,II, 1127 Bkz. Kut,Günay, "Acaibü'l-Mahlukat" ,DİA ,I, 315-7 ; Çelebioğlu,Amil "Ahmed Bican" , DİA ,II, 49-51. İMK no: 1790/2; KREK no: 26098.

* Keşfü'z-Zünun'da bu eserin Arapça bir kitapdan çeviri olduğu kaydedilirken, Günay Kut eserin daha ziyade Farsça tercemelere dayandığını yazmaktadır.

³³³ Bkz. Çelebioğlu Amil, a.g.m. OM,I,17. KREK no: 659/12.

Evzahü'l-Mesalik ila Marifeti'l-Büldan ve'l-Memalik³³⁴: Sipahizade, Muhammed b. Ali (v.997) bu eseri önce Arapça yazmış, sonra Sokullu'nun emriyle Türkçeye çevirmiştir . önsözde yeryüzünün küre biçiminde olduğunu anlatır. Sonraki bölümlerde ise, denizler, göller, ırmaklar, dağlar ve şehirlerden bahseder.

Mir'atü'l-Memalik³³⁵: Seydi Ali Reis (v.970). Beş makale ve yirmi bab üzere tertib edilen bu eser Seydi Ali Reis'in Hindis tan'dan dönerken yaptığı dört sene yolculuk sırasında gördüğü yerler, tanıştığı hükümdarlar ve insanlar ile karşılaştığı meşakkatleri anlatan seyahatname tarzında bir eserdir.

Ruzname³³⁶: Vefa-i Konevi, Muslihiddin Mustafa (v.896)'nın İstanbul'un enlem ve boylamlarını konu alan bir eseridir. Sonradan "Hüsnu'l-İktif li Halli Ruzname-i Şeyh Vefa" adıyla bir matematikçi tarafından şerh olunmuştur.

L. Matematik-Geometri-Astronomi

İ'lamü'l-İbad ve A'lamü'l-Bilad³³⁷: Mustafa b. Ali, Muvakkitü'r-Rumi (v.979) 931/1525'de yedi iklim nazariyesine göre yazılmış olup Çin'den Fas'a kadar yüz şehrin gece ve gündüz müddetleri bildirilmiş ve bu şehirlerin İstanbul'a uzaklığı tesbit edilmiştir. Eser Kanuni'ye sunulmuştur.

Kifaytü'l-Vakt li-Marifeti'd-Dâir ve Fazlihi ve's-Semt³³⁸: Mustafa b. Ali el-Muvakkit (v.979/1571). 12 bab üzere tertib edilmiş olup mukantarata (köprü ve kemerler) dair bir eserdir.

Mirat-ı Kainat³³⁹: Seydi Ali Reis b.Hüseyin (v.989) Usturlab aletinin yapılış ve kullanımından, güneşin yüksekliği ve yıldızların uzaklığı, kible ve öğle vaktinin tayini,

³³⁴ Bkz. Kazancıgil, Aykut, a.g.e., s.145; OM ,II, 616. KREK no: 1233.

³³⁵ Bkz. Kazancıgil, Aykut, a.g.e., s.137-8; OM,I,17. BEEK no: Genel 1907/6.

³³⁶ Bkz. OM ,I, 181.BEEK no: Genel 922.

³³⁷ Bkz. OM ,III, 300 Kazancıgil a.g.e. s.144. BEEK no: Ulucami 2415/1.

³³⁸ Bkz. Keşf,II,1501; OM,III,300.İMK no: 1908/4; KREK no: 985/10.

³³⁹ Bkz. OM ,III, 271; Karakaş, Mahmut, Müsbet İlimde Müslüman Alimler; s. 554. BEEK no: Haraççı 1578/2.

nehirlerin genişliğinin tesbiti ve Rub'u Müceyyeb'den bahseden bu eser beş makale ve yüzyirmi babdan müteşekkildir.

Mirkatü's-Sema³⁴⁰: Ali Kuşçu'nun heyet ilmine dair Farsça yazdığı eserin, Perviz b. Abdullah er-Rumi (v.987) tarafından tercümesidir.

Risale fi Beyani'l-Eyyam³⁴¹: Abdülgani b. Abdülcélil b. Abdüssamed b. Mikail b. Muhammed Şah Abbas (v.995/1587) tarafından yazılmıştır.

Risale fi Rub'i'l-Mukantarât³⁴²: Mustafa b. Ali el-Muvakkıt (v.979/1571) tarafından yazılmıştır.

Risale fi Rub'i'l-Müceyyeb³⁴³: Mustafa b. Ali el-Muvakkıt (v.979/1571) Rub'i Müceyyeb denen aletler ve yükseklik ölçme usulünü anlatan bir risaledir.

Risale-i Usturlab³⁴⁴: Mustafa b. Ali el-Muvakkıt (v.979/1571) tarafından yazılmıştır.

Risale-i Üsturlab³⁴⁵: Seydi Ali Reis b. Hüseyin (v.989) tarafından yazılmıştır.

Risale-i Zatü'l-Kürsi³⁴⁶: Seydi Ali Reis b. Hüseyin Galatavi (v.989) İrtifa (yükseklik) aletlerinden Zatü'l-Kürsi'nin kullanılmasına dair bir eserdir.

Şems-i Leylân³⁴⁷: el-Hâcı Mehmed (Mehteran Bölüğünden) tarafından yazılan bu eser, başı kavaid ve fevaide, sonu ise hesaplâ ilgili meselelere ayrılmış bir kitaptır.

Teshilü'l-Mikat fi İlmi'l-Evkat³⁴⁸: Muvakkıt Mustafa b. Ali el-Kostantini (v.979). Bir mukaddime ve yirmi beş bab üzere tertib edilmiş muhtasar bir eserdir.

Vafiyatü'l-Evkat³⁴⁹: Muvakkıt Mustafa b. Ali el-Kostantini (v.979). Yirmi iki bab üzere olup yükseklik ilmine dair eserdir.

³⁴⁰ BEEK no: Haraççı 1182.

³⁴¹ Bkz. OM,I,358. İMK no:1937/2.

³⁴² Bkz. OM,III,301. İMK no: 1107/1..

³⁴³ Bkz. Kazancıgil, s. 124. İMK no: 1107/2..

³⁴⁴ Bkz. OM,III,301. İMK no: 1107/3.

³⁴⁵ BEEK no: Orhan 947/6.

³⁴⁶ Bkz. OM. ,III, 271. BEEK no: Orhan 947/7.

³⁴⁷ Bkz. OM ,III, 263. İMK no: 317.

³⁴⁸ Bkz. OM,III,300. BEEK no: Ulucami 2414.

Netayicü'l-Fünun³⁵⁰: Nevi Yahya Efendi, Yahya b. Pir Ali b. Nasuh el-Kostantini (940-1007). Tarih hikmet, siyaset, hey'et-astronomi, kelam, usûl, cedel, tefsir, tasavvuf, rüya tabiri, efsun, tıb, çiftçilik, tevhid, nahiv, sarf, şiir, lügat, hatt, fıkıh gibi her konudan bahseden ansiklopedik bir kitaptır.

Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde Tercümesi³⁵¹: Taşköprüzade, Kemâleddin Mehmed b. Ahmed (959-1030), babasının yazdığı aynı adlı eserini tercüme etmiş ve ilavelerde bulunmuştur. Babasının kitabında yüzelli ilimden bahsedilirken, o bu sayıyı beşyüze çıkarmıştır.

Rumuzu'l-künüz³⁵² – İbn İsa İlyas Akhisari (v.967). On iki fasıldan meydana gelen eser, 965/1557'de yazılmış olup o tarihten 2035 yılına kadar meydana geleceklerden bahsetmektedir.

Sevanihü't-Tefaül ve Levayihü't-Tevafül³⁵³: Hüseyin b. Rüstem el-Kefevi (v.1010/1601). Büyük çoğunluğu Hafız-ı Şirazi'nin divanından elde edilen tefefülattan ve bunlara dair zarifane hikayelerden oluşan bir falnamedir.

Tabirname³⁵⁴: Kurd Mehmed Efendi b. Ömer (v.996) tarafından yazılan bir rüya tabiri kitabıdır.

Düş Tabirnamesi³⁵⁵: Timur Ali b. Abdülkerim adlı bir zat tarafından kaleme alınan bir rüya tabiri kitabıdır.

M. Tıp

Bahname³⁵⁶: Nasreddin Tusi, Muhammed b. Muhammed (597-672)'e izafe edilen bu eser, Bahname-i Padişahi diye bilinir. İnsan mizaçları, sağlık için gerekli gıdalar,

³⁴⁹ Bkz. OM,III,300. BEEK no: Orhan 947/8.

³⁵⁰ Bkz. OM,II,438. İMK no: .1639.

³⁵¹ Bkz. Keşf.II.1762. KREK no: 942/1.

³⁵² Bkz. Kurnaz,Cemal, Mustafa, "İbn İsa" DİA ,XX, 91-2. BEEK no: Genel 1596/5.

³⁵³ Bkz. OM ,I, 276. BEEK no: Genel 4350.

³⁵⁴ BEEK no: Genel 571/2.

³⁵⁵ BEEK no: Genel 5031.

kuvvetlendirici şerbetler, macunlar, usuller, şifa verici devalarla cima adabı hakkında bilgiler verilmiştir.

Hülasatü't-Tıb³⁵⁷: 957 yılında Hayreddin b. Bayezid b. Ömer Şahi tarafından yazılan tıbbı dair bir eserdir.

Maddetü'l-Hayat³⁵⁸: Akşemseddin Muhammed b. Hamza (v.863)'nın tıp ilmine dair tecrübelerini ihtiva eden bir eserdir.

Manzume³⁵⁹: Nidai. Manzum Baytarname adlı esere sahip olan Nidai'nin bu eseri "Esrar-ı Genc-i Ma'na" mı yoksa Baytarname mi tesbit edemedik.

Menafiu'n-Nas³⁶⁰: Derviş Nidai Mehmed Efendi Ankaravi (v.975/1567)'nin Yavuz Sultan Selim için kaleme aldığı altmış babdan müteşekkil tıp kitabıdır.

Müntehab-ı Şifa³⁶¹: Hacı Paşa Aydını, Hızır b. Ali (v.820) tarafından yazılmıştır. Şifayı Müntehab diye de anılır. Müellifin kendine ait Arapça Şifa'ü-l-Eskam adlı kitabından aynı planda yaptığı Türkçe bir özetdir. Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe tıp kitaplarından. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde nazari ve ameli tıp bilgileri verilir. İkinci bölümde: yiyecek, içecek ve ilaçlar, üçüncü bölümde ise hastalıklar, sebepleri, teşhis ve tedavi yolları anlatılır.

Râhatü'n-Nüfûs³⁶²: Gelibolu'lu Ali Mustafa b. Ahmed'in Manisa valisi Sultan Mehmed Han için tercüme ettiği tıbbı dair eserdir. İki kısımdır: her kısım dört bölüme ayrılır. Ahmed Bin Yusuf et-Tifaşi tarafından yazılan "Rucuu'ş-Şeyh ila Sibahu fi'l-Kuvveti ale'l-Bahi" isimli eserin tercümesidir. Kadın ve erkekteki cinsellik ve bunları kuvvetlendirmek için ilaçları vs. anlatır.

³⁵⁶ Bkz. Özcan, Abdülkadir, "Bahname", DİA ,IV, 489-490. BEEK no: Genel 410/2.

³⁵⁷ BEEK no: Ulucami 2601.

³⁵⁸ Bkz. OM,I,12. TSMK no: H.552.

³⁵⁹ Bkz. OM ,III, 239. BEEK no: Orhan 360/4.

³⁶⁰ Bkz. Keşf,II,1835; OM,III,239; Kazancıgil s.117; Adıvar a.g.e. s. 115. İMK no: 1758; KREK no: 1250.

³⁶¹ Bkz. Akpınar, Cemil, "Hacı Paşa" DİA ,XIV, 492-496 OM ,III, 212

³⁶² Bkz. Keşf ,I, 830 ve 835. KREK no: 1320.

Risaletü'l-Hikemiye ve Tıbbiyatü'l-Bedeniye³⁶³: Nidai'ye ait bir eserdir.

Teshil fi't-Tıb³⁶⁴: Hacı Paşa, Hızır b. Ali el-Aydini (v.820/1417) Müntehab-ı Şifa ile aynı tertib üzere yazılmakla birlikte biraz daha yüzeyseldir.

Yâdigâr-ı İbni Şerif³⁶⁵: İbni Şerif. Sağlık açısından havadan, sudan, evlerden, yiyecek içecek şeylerden, giyeceklerden uzun uzadıya bahseder. Riyazet bahsinde İbni Sina'dan alıntı bilgiler verir. Bunlardan sonra hastalıkların belirtilerinden ve ilaçlarından, İbni Sina'nın Kanunu ve İbni Baytar'ın müfredat'ından kısaltarak, halka indirgeyerek bahsedilmiştir.

³⁶³ İMK no: 1089/6.

³⁶⁴ Bkz. Akpınar, Cemil, a.g.e. Keşf ,I, 408 OM ,III, 212. İMK no: 1638; KREK no: 1241.

³⁶⁵ Bkz. Adıvar s.69. KREK no: 1255/1.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKÇE ESERLER ÇERÇEVESİNDE OLUŞAN İLMİ VE
KÜLTÜREL ORTAM

Ulaşabildiğimiz kitaplar, o dönemde yazılan veya daha önce yazılıp da o zamanda mevcut olan bütün kitapları kapsamamaktadır. Bu kitaplar, o dönemde var olan kitaplar hakkında bize bir fikir verebilecek bir prototip ve bütün hakkında bizi bir kanaate götürecek bir parçadır. Elde ettiğimiz bu parçadan yola çıkarak bütün hakkında bir takım değerlendirmeler yapabiliriz.

Bu kitapları ve onların ışığında XV ve XVI. yüzyılları dört başlık altında inceleyebiliriz: 1-Dini ilimler açısından, 2-Ahlaki ve sosyal ilişkiler açısından, 3-Edebi açıdan, 4-Müsbet ilimler açısından.

I. DİNİ İLİMLER AÇISINDAN

Dini ilimlerde yazılan eserlerin çoğu, özellikle de ilmi ve akademik düzeyde olanları Kur'an dili olan Arapça ile yazılmıştır. Dolayısıyla burada ele alacağımız eserler bu alanda yapılan çalışmaların küçük bir kısmını teşkil etmektedir.

A. Tecvid

Tecvid konusunda İbnü'l-Cezeri'nin Mukaddimesi gibi daha önce yazılıp meşhur olmuş kitaplar çevrilmekle beraber Risale-i Münciye, Rusûhu'l-Lisan, Vesiletü'l-İkan gibi te'lif eserler de yazılmıştır. Bunların yanında elimize yazılış tarihlerini ve yazarlarını tesbit edemediğimiz, bazıları anonimleşmiş birçok tecvid kitabı geçti. Anlaşıldığı kadarıyla Kur'an öğretimi yapan hoca veya alimlerin pekçoğu, öğrencileri için bir tecvid kitabı yazmış, ufak birer risale olan bu eserlere isimlerini kaydetme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Bütün halkın çocukluk döneminde Kur'an öğrenmek için mahalle mekteplerine ve camilere gittiğini düşünürsek bu eserlerin halkın çoğu tarafından okunmuş ve bilinen çalışmalar olduğunu söyleyebiliriz.

B. Tefsir

Müslüman bir insanın herşeyden önce bileceği ve başvuracağı kaynak şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Başvurduğu bu kaynağı anlamak da o kişinin en doğal hakkıdır. İslam yayılıp Arapların dışındaki diğer kavimlere ulaşıncaya, onlar Kur'an'ı anlamak için kendi dillerine tercüme etme ihtiyacı hissettiler. İranlılar Farsça'ya çevirirken, Türkler de Türkçe'ye çevirdi. Bu onlar için bir ihtiyaçtı.

Ulaştığımız tercüme eserlerinde en eski olanlar, XIV. yüzyıla aittir. Bu eserlerden biri Yasin Suresinden itibaren Kur'an'ın sonuna kadar süren bir tercümedir. Bunun yanında XV. yüzyıla ait Kur'an'ın tümünün tercümesi olan pekçok esere rastladık. Buradan Anadolu insanının çok erken dönemlerden itibaren Kur'an-ı Kerim'le doğrudan irtibat kurabildiğini görebiliyoruz.

Kur'an'ı anlama ve anlaşılmasını sağlama çabalarının bir ürünü olan Tefsir ilmiyle ilgili de pek çok çalışmanın yapıldığını müşahade ediyoruz. Bu çalışmaların bir kısmı baştan sona Kur'an tefsiri iken bir kısmı ise bir veya birkaç surenin tefsiri şeklindedir.

Önceki dönemde yazılmış tefsirlerden Ebu'l-Leys Semerkandi'nin tefsiri üç kişi tarafından tercüme edilmiştir: Musa b. Hacı Hüseyin el-İzniki, Ahmed Dai ve İbn Arabşah. Musa b. Hüseyin ayrıca Hazin Bağdadi'nin eserini de tercüme etmiştir.

Müstakil olarak tefsir edilen sureler ise daha çok Fatıha, Bakara, Mülk, Yasin ve Yasin'den sonra gelen surelerdir. Bunların yanında, "korkutucu ve müjdeleyici ayetler" adı altında belirli bir konuyu işleyen ayetlerin toplanarak tefsir edildiğini de görüyoruz. Bu tür tefsirler halkı irşad etmek için yazılan vaaz türünden eserlerdir.

Bu dönemde yazılan tefsirlerin çoğunun orjinalitesinin olmadığı, daha önce yazılmış olanların bir tekrarı olduğu şeklinde bir kanaat vardır.³⁶⁶ Bu fikrin doğru olup olmaması bizim burada ele alacağımız bir konu değildir. Bizi asıl ilgilendiren tarafı bu eserlerin halka İslam'ı anlatmak onları bilgilendirmek ve irşad etmedeki rolleridir. Bu

³⁶⁶ Ateş, Süleyman, "Osmanlı Müfessirleri", Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, VIII,143-162.

eserler toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılamışlar ve bu yönleriyle tarihi açıdan önemli bir görevi yerine getirmişlerdir.

C. Hadis

Hadis alanında ulaştığımız eserler daha çok kırk hadis ve yüz hadis şerhleri ile Hz. Ali'ye ve dört halifeye ait yüz vecizenin tercüme ve şerhleridir. Daha önce belirttiğimiz gibi hadis ilmi, usulü ve tarihiyle ilgili çalışmalar daha çok Arapça yapıldığından ulaştığımız Türkçe eserler çoğunlukla halkı irşad amacına yönelik yazılmış eserlerdir. O dönemde hadis ilimlerini okutmak için akademik seviyesi yüksek darü'l-hadisler mevcut olduğu gibi hemen her mahallede görülen, yetişme çağına olan insanlara ömür boyu rehberlik edebilecek nitelikte kırk hadis ezberletmeyi hedef alan darü'l-hadisler de mevcuttu.³⁶⁷

Kırk hadis şerhetmek İslam aleminde yaygın bir usuldür ve en meşhurları da İmam Nevevi'nin kırk hadisidir. Kırk hadis, her mü'min için hayatının her anında lazım olacak cinsten hadislerin bir araya getirilmesiyle oluşan bir türdür. İçinde iman, ameller, ahlaki esaslar, anne-baba ve diğer insanlara karşı nasıl davranılacağı, iş hayatında dikkat edilecek hususlar gibi pek çok konuda birer ikişer hadisin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Böylece toplumun her ferdi karşısına çıkacak sorunlarda kendisine yardımcı olacak, ışık tutacak birer ikişer hadisi bilme imkanına kavuşuyordu. Kırk hadis kitapları, toplumda her kesimin derece derece Hz. Peygamber'le birliktelik kurabilmesinde; halkın örf, adet ve geleneklerine O'nun tavır ve üslubunun nüfuz etmesinde; Hz. Peygamber'in ahlakının esintilerinin dalga dalga cemiyeti sarmasında önemli bir rol oynamışlardır.³⁶⁸

Ele aldığımız dönemde ön plana çıkan kırk hadis kitapları Fuzuli'nin Cami'nin "Hadis-i Erbain"inden yaptığı çeviri, Cemal-i Halveti'nin te'lifi, Hüseyin Vaiz el-Kaşifi'nin yazdığı fakat mütercimi bilinmeyen "Riyazü'l-Arifin"i, Mehmed Münşi'nin "ed-Dürü'l-Menzud"u ve Hakani'nin "Miftahu'l-Fütuh"ıdır.

³⁶⁷ Yardım, Ali, "Osmanlı Devrinde Daru'l-Hadisler", Osmanlı, VIII, 163-175.

³⁶⁸ Yardım, Ali, a.g.m.

Ayrıca Latifi'nin "Subhatü'l-Uşşak", Hatiboğlu'nun ise "Ferah-name" adlı yüz hadis şerhleri vardır. Bunlardan başka Mustafa b. Mehmed tarafından yazılan dört halifenin yüzer sözünün tercümesi ve yazarı bilinmeyen bir eser, Hz. Ali'nin yüz sözünün tercümesidir.

Bu eserler sanılabileceği gibi sadece hadislerin tercümeleri olmayıp, onların açıklamalarını da ihtiva eder. Hatta Hakani ve Hatiboğlu gibi içine enbiya, ashab ve büyük zatların menkıbelerinden örnekler serpiştirerek eserlerini mesnevi tarzında yazanları da vardır.

D. Fıkıh

Fıkıh alanında yazılan eserleri birkaç bölümde incelemek mümkündür. Bunlar; ilmihaller, genel fıkıh kitapları, menasik-i hac, feraiz ve fetva kitaplarıdır.

İlmihaller, Kutbeddin İzniki'nin de Mukaddime'sinde belirttiği gibi yetişmekte olan çocukların ibadetler ve diğer konularda bilgilendirilmeleri veya her yaşta insanın ihtiyaç duydukça başvuracağı kaynak kitap olarak yazılmıştır. Bunlar, yediden yetmiş herkesin anlayacağı kitaplar olup halkın ihtiyaçları gözetilerek yazılmışlardır.

Genel fıkıh kitapları ise kanaatimizce daha çok alimlerin diğer alimler için yazdığı daha üst seviyede kitaplardır. Fikhi konuların irdelenmesini ve incelenmesini içermektedirler.

Menasik kitapları hac yapacak kimseleri bu konuda bilgilendirmeyi amaçlamaktadır ve herkese yöneliktirler.

Feraiz kitapları ise yine kanaatimizce diğer alimler için akademik düzeyde yazılan eserler veya kadılar için başvuru ve kolaylık olmasına yönelik kitaplardır. Çünkü feraiz bahsi zor ve karmaşık bir konu olduğundan halkın anlaması, bu hesapları yapabilmesi zordur. Bu kitaplar erbabına yazılmış eserlerdir.

Fetva kitapları ise gerek fetvayı veren alimin kendisinin gerekse bir başkasının verilen fetvaları toplaması sonucu ortaya çıkan eserlerdir. Bu eserlerden en meşhur olanları Ebussuud Efendi'nin fetvalarıdır.

İlmihaller çoğunlukla te'lif eserler olmakla beraber genel fıkıh kitapları ağırlıkla tercümelerden oluşur. Ön plana çıkan ilmihaller; Kutbeddin İzniki'nin Mukaddimesi, Ebu'l-Leys'in Cübbü'l-Mesail ve Umdetü'n-Nisası, Birgivi'nin Vasiyetnamesi ve Ebu'l-Hasan İsmail b. İbrahim'in Hulviyat-ı Sultanisidir. Genel fıkıh kitapları ise Merginani'nin Bidaye'sinin tercümesi ile Burhanu's-Şeria'nın Vikaye'sinin tercümesidir.

E. Kelam

Osmanlı Devletinin ilk yıllarında önemli kelam alimleri yetişmiştir. Bunlar İbn Hümam, Hızır Bey, Hayali Ahmed Bey, Hocazade, Kestelli, Molla Lütfi ve Kemal Paşazade'dir.

Bu insanlar Akaid-i Neseфи, Mevakıf, Risaletü'l-Kudsiyye gibi klasik kelam kitaplarına şerhler yapmakla kalmamışlar, Kemal Paşazade ve Hızır Bey gibi orjinal eserler de vermişlerdir. Fakat bu eserler daha çok Arapça yazılmıştır. Elimize geçen Türkçe kitaplar ise çok az olup akaid ve kelamın derin konularıyla değil daha çok iman esasları, ibadetler, ahiret vs. ilgili halka yönelik yazılmış kitaplardır. Fıkh-ı Ekber tercümesi, Hızır Bey'in Kaside-i Nuniyye tercümesi, İbn Cezeri'nin Kelam'ı, Ebussuud'un Ahval-i Kıyamet'i bunlardandır.

II. AHLAKİ VE SOSYAL İLİŞKİLER AÇISINDAN

Tasavvuf, meviza ve ahlak hakkında yazılan çok sayıdaki eserin bir kısmı tercüme bir kısmı ise te'liftir. Tercüme eserler bu konularda daha önce ileri gelen sufiler tarafından yazılıp klasikleşmiş eserlerdir. Fusus, Mesnevi, Bostan, Gülistan, Baharistan, Gülşen-i Raz, Mahzen-i Esrar, Pendname, Mantıku't-Tayr, Esrarname, İhyau Ulumu'd-Din, Kimya-

yı Saadet, Minhacü'l-Abidin, Eyyühe'l-Veled, Menakibu'l-Arifin, Tezkiretü'l-Evliya, Nefehatü'l-Üns, Reşehatü Ayni'l-Hayat bunlardandır.

Bu eserler ve bu eserlerin ihtiva ettiği içerik, diğer bütün eserlerin özünü, ruhunu oluştururlar. Kelam, tefsir, fıkıh tasavvufun sağladığı bakışla canlanır, adeta ete kemiğe bürünür, insanda ve toplumda arz-ı endam etmeye başlar. Bu eserler suyun, bitkilere canlılık verdiği gibi diğer ilimlere ruh ve can verirler. Bu eserlerin muhtevasına aşına insanlar, bu dini en iyi yaşamaya namzet olur, birbirleriyle sıkı bir bağ kurabilir ve mükemmel bir kültür ve medeniyet atmosferi oluşturabilirler.

İslam medeniyetinin bu zirve eserleriyle tanışıyor olmak, yücelere doğru adım atmaya aday olmak demektir. Bu muhtevayı içinde taşımak, müstakbelin içinde taşıdığı harikulade durumlara ulaşmaya hak kazanmak demektir.

Osmanlı aydın ve mütefekkirleri de bu medeniyetin en önemli, en değerli yönüyle bağlantı kurmuşlar ve tercüme yoluyla onu aktarmışlar, sıçrama yapabilmek için sağlam bir zemin inşa etmişlerdir. Sadece çeviri yapmakla kalmayıp bu alanda daha ileriye gidebilmek için te'lif çalışmaları da yapmışlardır. Envaru'l-Aşikin, Gülzar-ı Ma'nevi, Gülşen-i Envar, İbretnüma, Muhammediye, Riyazü'l-Cinan, Esrarname, Müzekki'n-Nüfus, Adabu'l-Menazil, Zadü'l-Müştâkin bunlardandır.

Bu eserlerdir ki insanları en derin yerlerinden; gönüllerinden yakalamış ve onları bu medeniyete raptetmiştir. Şüphesiz Osmanlı toplumunu en çok etkileyen ve şekillendiren eserler tasavvufi ve ahlaki eserler olmuştur. Bu eserler halka doğrudan hitabeden eserlerdir. Çoğu onların anlayacağı hikayelerle, mesellerle bezenmiştir. Birçok ahlaki tavır ve yüksek düşünce gerektiren mesele çok sade bir dille, hemen herkesin anlayabileceği tarzda işlenmiştir.

Ayetler ve Hadisler çeşitli menkıbelerle, örneklerle işlenerek o derece anlaşılır hale gelmişler ki toplumun her ferdi bu dinin en üst düzeyde felsefi, kelami konularından en basit

mevzularına kadar herşeyi anlar, her şey hakkında doğru kanaatlere sahip olur hale gelmişlerdir.³⁶⁹

Bu eserlerin tesirli olmasının diğer bir yönü camide, tekkede, medresede hemen hemen her yerde şeyhler, müşhidler tarafından bu bilgilerin halka öğretilmesi, teşkilatlı ve düzenli bir tarzda talim ettirilmesidir. Halkın arasında devamlı bu meseleler işlenerek, halkın nabzı devamlı canlı ve duyarlı tutulmuştur.

Tasavvufun bir diğer vechesi de İnsan-ı Kamil terkinde özetlenen en yüksek insanlık seviyesine ulaşabilmenin yollarını gösteriyor olmasıdır. Bu sayede eğitilmiş, doğru ile yanlış ayırdedebilen, kötülüklerden ve yanlışlardan uzak kalabilme dirayetini gösterebilen iyiliğe ulaşmayı, iyilik içinde bulunmayı kendine düstur edinen kişiler yetiştirmiş; medeniyetin temelini teşkil eden sağlam karakterli, eğitilmiş, yetişmiş fertler oluşmuştur. Bu sayede komşu esnafı düşünen tüccarlar yetişmiş, bu derece birbirine bağlı, duyarlı ve iletken bir toplum oluşabilmiştir.

Bu durumun bilincinde olan hükümdar ve devlet erkani, mutasavvıfları yanlarından hiç ayırmamışlar, onların bilgi ve görüşlerinden hep istifade etmişlerdir. Osman Gazi'nin yanında Şeyh Edebalı'yi, Yıldırım'ın yanında Emir Sultan'ı, II. Murad'ın yanında Hacı Bayram Veli'yi ve Fatih'in yanında Akşemsettin'i bunun için görüyoruz. Bu insanlar onlara hocalık yapmışlar, onları irşad etmişler, atılabilecek olumsuz ve yanlış adımları da önlemişlerdir.

III. EDEBİ KÜLTÜR AÇISINDAN

Dil konusunda yapılan çalışmalar Arapça öğrenmek için temel olan emsile, avamil gibi kitapların çevirisi ve Farsça'ya dair gramer risaleleridir.

Sözlük olarak ise önemli çalışmalar yapılmıştır. Dini ilimlere vakıf olabilmek için Arapça öğrenmek gerekiyordu. Bu da Arapça sözlüklerin yazılmasını zorunlu kılmıştır.

³⁶⁹ Bu konuda İsmail Kara'nın canlı bir şahitle karşılaşmasını anlattığı makalesine bakılabilir. "Halkın Muteber Kitapları", Osmanlı Ansiklopedisi, III, 156.

Ferişteoğlu Lügatı, Vankulu Lügatı, Ahteri-i Kebir, Tercümanü's-Sıhah, Mirkatü'l-Lüga bunlardandır.

Farsça İslam medeniyetinin ikinci dili olduğu için çok önemliydi. Çünkü kaynakların bir kısmı Farsçaydı. Bunlara ulaşmak için farça bilmek gerekiyordu. Ayrıca büyük şairlerin bir çoğu Farsça yazmışlardı. Bunlardan haberdar olmak için şairlerin Farsça bilmesi elzemdi. Hemen her şair aynı zamanda Farsça şiirler de yazardı. Bu yüzden Farsça sözlükler oluşturulmuştur. Vesîletü'l-Makâsid, Sıhah-ı Acemiyye, Tuhfe-i Şahidî, Dekâiku'l-Hakâik, Lugat-ı Ni'metullah, Bahru'l-Garâib bunlardandır.

O dönemde çok sayıda divan yazılmıştır. Şair olarak isim yapmış kişilerin yanında bir çok müderris ve şeyh de şiirleriyle ün salmış divanlar yazmışlardır. O dönemin önde gelen divan sahipleri Bâkî, Rûhî, Fuzûlî, Necatî, Hayretî, Yunus Emre, Zâtî Ahmed Paşa, Cem Sultan, Emrî, Eşrefoğlu, Lamiî, Nesimî, Ruşenî, Üftâde gibi şâir ve mutasavvıflardır. Hafız'ın divanı ise üç kişi tarafından çevrilmiştir. Eski klasiklerden yine Bûsirî'nin, Kasîde-i Bürde'si defalarca tercüme ve şerh edilmiştir. Ayrıca Fuzulî, Kasîde-i Bahariye'yi, Fevrî, Kasîde-i Gül-i Sad-berg'i yazarken Cemâlî, Nesimî gibi şairler de kasîdeler yazmışlardır.

Hamdî ve Kemalpaşazâde, "Yusuf ve Zeliha", Şeyhi, "Hüsrev ü Şirin", Yahya Bey, "Şah u Gedâ", Lamiî, "Vâmık u Azrâ" ve "Hüsn ü Dil", Fettâhî ve Ahî birer "Hüsn ü Dil", Beheştî "Cemşah ve Alemşah", Mirek, "Şehrî ve Gülî" adlı eserleri yazarak Leylâ vü Mecnûn yazma geleneğini sürdürmüşlerdir.

Süleyman Çelebî, Ahmedî, Muhibbî ve Yasincizâde Nurî mevlidler yazmışlardır.

IV. MÜSBET İLİMLER YÖNÜNDEN

Tarihe dair yazılan eserlerin bir kısmı peygamberimizin şekil, şemâil, ahlak ve faziletine, hayatına, gazalarına dairdir. Hakânî'nin Hilyesi, Lamiî'nin Şevahidü'n-Nübüvve çevirisi, Bâkî'nin Mevahibü'l-Ledünniyye tercümesi, Altıparmak'ın Delalil-i Nübüvvet-i Muhammedî'si bunlardandır.

Diğer bir kısmı ise umûmî tarih kitaplarıdır. İskendernâme, Düstûrnâme, Camiu't-Tevârih, Mirâtü'l-Edvâr çevirisi, Kühü'l-Ahbâr, Mirâtü'l-Kâinât, Nişancı Tarihi bunlardandır.

Ayrıca sadece Osmanlı Tarihi'ni veya bir sultanın hayatını yada bir savaşı konu alan kitaplar da vardır. Tâcü't-Tevârih, Selimnâme, Mohaçnâme bunlardandır.

Coğrafyaya dair Acâibü'l-Mahlûkât, Dürr-i Mekkûn, Mir'âtü'l-Memâlik, Evzâhü'l-Mesâlik ve Rûznâme gibi eserler yazılmıştır. Bunlardan ilk ikisinin efsanevî özellikler taşıdığı görülür.

Astronomi ve matematik konularında da bir çok eser yazılmıştır. Mirât-i Kâinât, Risâle-i Usturlâb, Teshîlü'l-Mîkat, Mirkâtü's-Semâ bunlardandır.

Ayrıca Netâyicü'l-Fünûn ve Miftâhü's-Saade gibi ansiklopedik, bibliyografik çalışmalar da yapılmıştır.

Tıp alanında önemli eserler verilmiştir. Anadolu'nun İbn-i Sinâ'sı diye meşhur olan Hacı Paşa, Müntehâb-ı Şifâ, Teshîl fi't-Tıbb adlı eserleri yazmış, İbn-i Şerîf, Yadigâr-ı İbn-i Şerîf'i, Akşemseddin, Mâddetü'l-Hayât'ı, Mustafa Ali, Rahâtü'n-Nüfûs'u yazmışlardır.

Bir konuya daha değinerek çalışmamızı sona erdirmek istiyoruz. Günümüzde, Türklerin İslam'ın temel kaynaklarına yabancı kaldığı dolayısıyla İslam'ı doğru olarak öğrenemedikleri şeklinde bazı iddialar ortaya atılmaktadır. Bu tür iddialar birkaç yönden temelsizdir

Öncelikle bu iddialar tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır. Daha XIV. asırlarda yapılmış Kur'an tercümeleleri mevcuttur.³⁷⁰ XV. asır ve sonrasında ise çok sayıda Kur'an tercümeleleri yapılmıştır. Öte yandan Hadis-i Şerifler de Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu tür iddiaları ortaya atanlar bu hakikatlerden haberdar olmadıkları gibi, bu eserlerin muhtevasını anlayabilecek donanımdan da yoksunlardır.

³⁷⁰ Bkz. Kara, Mustafa, "XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar", UÜİFD, sayı: 8, s. 29-58. Cündioğlu, Dücane, Kur'an, Dil ve Siyaset Üzerine Söyleşiler", s. 85.

İkinci olarak; dinin temel kaynaklarını öğrenmenin tek yolu tercümeleler değildir. Belki en zayıf yoludur. Bir dildeki kaynaklara ulaşmanın en emin yolu o dili öğrenmektir. Medreselerde okutulan Arapça, dinî eğitim görenlerin kaynaklara ulaşmalarını, dinlerini bizzat vasıtasız öğrenebilmelerini temin etmiştir.

Üçüncü olarak ise o dönem toplumu sözlü kültüre dayalı bir toplumdu. Toplumdaki iletişim ve bilgi aktarımı kitaba ve yazıya değil söze dayanıyordu.³⁷¹ Kitapların kendisinden ziyade, kitabı yazan ve kendilerini anlatan kişi önemliydi. Halk bilmek istediği şeyleri ulemadan alıyordu. Dini iyi bilen insanlar topluma önderlik yapıyordu. Söz, bilindiği üzere, yazıdan daha güçlü ve etkilidir. Yazı, anlamı dondurur, bazen bağlamından koparır. Söz ise, anlamı canlandırır, ona kanat takar. Bu bağlamda halkın kitaplarla başbaşa bırakılmadığını görürüz. Son derece basit ve sade dille yazılmış olanları hariç belki de kitap sadece alimlerin istifadesi için yazılırdı. Kitaplardan alimler, alimlerden de halk istifade ederdi.³⁷²

³⁷¹ Bkz. Kara, Mustafa, a.g.m.

³⁷² Bkz. Cündioğlu, Düçane, a.g.e., s.86.

SONUÇ

İncelediğimiz dönemin başlarında Anadolu, ilim ve kültür açısından diğer bölgelerden çok geride olduğu halde sonraları diğer ülkeleri geride bırakmış ve en önde gelen ilim merkezi durumuna gelmiştir.

Anadolu'nun bu kültür ve medeniyet hamlesini gerçekleştirmesinin en önemli nedenlerinden birisi Osmanlıların Türkçe'ye önem vermesi, onu resmi dil yapmasıdır. Bu konu üzerinde hükümdarlar önemle durmuşlar, çevrelerindeki insanları Türkçe yazmaya yöneltmişlerdir. Alimler de üzerlerine düşeni yerine getirmiş, bir yandan klasik kitapları Türkçeye çevirirken diğer yandan da Türkçe eserler te'lif etmişlerdir.

Tercüme yoluyla o dönemde varolan kültürel ve ilmî birikim aktarılmış, önceki medeniyetlerle bir birliktelik sağlanmıştır. Onlara eklenilmiştir. Bu bağlamda hemen her alanda tercüme yapılmıştır, fakat özellikle edebiyat, tasavvuf, ahlak konularında yapılan tercüme diğerlerinden hayli fazladır. Sıradan halkın anlayabileceği çeşitten kitaplar çevrildiği gibi, Fusûs gibi erbabı arasında bile zor anlaşılacak kitaplar da tercüme edilmiştir.

Bu tercüme yeni atılımlar için basamak teşkil etmiş, orijinal nitelikte hayli eser yazılmıştır. İlim dallarının hepsinde eserler verilse de tercümelerde olduğu gibi birçok telif eser de edebiyat ve tasavvuf alanında verilmiştir. Daha çok bu iki alanda eser verilmesi o toplumun kültürel seviyesini ortaya koyuyor. Edebiyat insanlarda incelik, hassasiyet ve ulvi şeylere karşı duyarlılık meydana getirirken, tasavvuf ve ahlak ise doğru yaşamın yollarını gösteriyor, insanlara engin bir gönül zenginliği bağışlıyordu.

Bu çabaların sonucunda halkın kültür düzeyi artmış, İstanbul bir medeniyet merkezi haline gelmiş, ilim ve edebiyat alanlarında Osmanlı alimleri ve şairleri diğer ülkelerinkilerden daha üstün bir konuma yerleşmiştir. Artık Hafız ve Nizamî'yi aratmayacak Fuzûlî ve Bakî gibi şairler yetişmiş, Hacı Bayram Veli, Emir Sultan, Aziz Mahmud Hüdâî, Eşrefoğlu gibi mutasavvıflar doğmuştur.

Türkçeleştirme politikası son derece başarılı olmuş, alimlerin şairlerin ilgilendikleri meseleler halk tarafından da bilinir, anlaşılır hale gelmiş, halkın bilgi ve görgüsü artmıştır. Bu araştırma bize, Osmanlı Devlet ve Medeniyetinin o dönemin Türkçe yazılı kaynakları incelemeden tam olarak anlaşılamayacağını göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Adivar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- Akgündüz, Ahmet, "Ebussuud Efendi", DİA, IX, 365-371.
- Akpınar, Cemil, "Hacı Paşa", DİA, XIV, 492-96.
- Aksoy, Hasan, "Gülşen-âbâd", DİA, XIV, 255.
- Akün, Ömer Faruk, "Ahdî", DİA, I, 509-514.
- Akün, Ömer Faruk, "Alaeddin Ali Çelebi", DİA, II, 315-318.
- Akün, Ömer Faruk, "Âli Mustafa Efendi", DİA, II, 414-421.
- Alparslan, Ali, "Abdulvehhab es-Sabûnî", DİA, I, 286.
- Alparslan, Ali, "Gubarî Abdurrahman", DİA, XIV, 167-69.
- Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Cezerî", DİA, XX, 551-557.
- Ateş, Süleyman, "Osmanlı Müfessirleri", Osmanlı (Yeni Türkiye Yayınları), s.143-162.
- Bainger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 1982.
- Baktır, Mustafa, "İbn Melek", DİA, XX, 175-76.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri, I-III*, Matbaâ-i Âmire, İstanbul 1333.
- "Celalzade Salih Çelebi", DİA, VII, 262-264.
- Cici, Recep, *Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, MÜSBE (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.
- Cündioğlu, Düccane, *Kur'an, Dil ve Siyaset Üzerine Söyleşiler*, Kitabevi, İstanbul 1998.
- Çavuşoğlu, Mehmet, "Bâkî", DİA, IV, 537-540.
- Çelebioğlu, Amil, "Ahmed Bîcân", DİA, II, 49-51.
- Çetin, Osman, *Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990.
- Erdem, Hüsameddin, "Abdüllatif Karamanî", DİA, I, 256.
- Erkan, Mustafa, "Bahru'l-Garâib", DİA, IV, 513-514.
- Erkan, Mustafa, "Halîmî, Lutfullah", DİA, XV, 341-43.
- Erkan, Mustafa, "Hatiboğlu", DİA, XVI, 461-62.
- Güngör, Şeyma, "Hadikatü's-Süada", DİA, XV, 20-22.

- İpşirli, Mehmet, “*Asafname*”, DİA, III, 456.
- İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Kara, Mustafa, “*Bali Efendi, Sofyalı*”, DİA, V, 20-21.
- Kara, Mustafa, “*XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar*”, UÜİFD, c. 8, s.29-58.
- Kara, Mustafa, *Bursa’da Tarikatler ve Tekkeler I-II*, Uludağ Yayınları, Bursa 1990.
- Kara, Mustafa-Algar, Hamid, “*Abdullah-ı İlâhî*”, DİA, I, 110.
- Karahan, Abdülkadir, “*Fuzûli*”, DİA, XIII, 240-6.
- Karaismailođlu, Adnan, “*Bostan*”, DİA, VI, 307-8.
- Karaismailođlu, Adnan, “*Hüseyin Vâiz-i Kâşifi*”, DİA, XIX, 16-18.
- Karakaş, Osman, *Müsbet İlimlerde Müslüman Alimler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Karaman, Ahmed, “*Ahlâk-ı Alâî*”, DİA, II, 15.
- Katip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn, I-II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Kazancıgil, Aykut, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- Kılıç, Hulusi, “*Esrarname*”, DİA, XI, 434-5.
- Köprülü, Orhan F. – Uzun, Mustafa, “*Akşemseddin*”, DİA, II, 299-302
- Kurnaz, Cemal-Tatcı, Mustafa, “*İbn İsa*”, DİA, XX, 91-92.
- Kut, Günay, “*Acâibü’l-Mahlûkat*”, DİA, I, 315-317.
- Kut, Günay, “*Ahmed Dâî*”, DİA, II, 56.
- Kut, Günay, “*Aşık Çelebi*”, DİA, III, 549-550.
- Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Mecdî, Mehmed, *Hadâiku’ş-Şakâik fî Tekmileti’ş-Şakâik*, (Nşr: Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Okumuş, Ömer, “*Baharistan*”, DİA, IV, 470-1.
- Okumuş, Ömer, “*Câmî*”, DİA, VII, 94-99.
- Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II, (Editör. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 2000.

- Öksüz, Yusuf Ziya, “*Kutbeddin b. Muhammed İziki ve Mukaddime-i Kutbeddin*”, A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi, (Prof. M. Tayyib Okiç Armağanı), Ankara 1978.
- Öz, Mustafa, “*Cemaleddin Aksarâyî*”, DİA, VII, 308-9.
- Özcan, Abdülkadir, “*Bahname*”, DİA, IV, 489-90.
- Özcan, Abdülkadir, “*Feridun Ahmed Bey*”, DİA, XII, 396-7.
- Özkan, Mustafa, “*Dekâiku'l-Hakâik*”, DİA, IX, 111-2.
- Özkan, Mustafa, “*Gülşehri*”, DİA, XIV, 250-52.
- Pekolcay, A. Necla-Uçman, Abdullah, “*Eşrefoğlu Rumi*”, DİA, XI, 480-82.
- Şahinoğlu, M. Nazif, “*Attar, Feridüddin*”, DİA, IV, 95-98.
- Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İslam Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Vakfı (İSAR), İstanbul 1998.
- Turan, Şerafettin, “*Hoca Sadeddin Efendi*”, DİA, XVIII, 196-98.
- Uludağ, Süleyman, “*Avârifü'l-Maârif*”, DİA, IV, 109-110.
- Uzun, Mustafa, “*Bihîştî Ramazan Efendi*”, DİA, VI, 145-6.
- Uzun, Mustafa, “*Envâru'l-Âşikin*”, DİA, XI, 258-60.
- Uzun, Mustafa, “*Hâkânî Mehmed Bey*”, DİA, XV, 166-68.
- Uzun, Mustafa, “*Dede Ömer Ruşenî*”, DİA, IX, 81-83.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1985.
- Ünver, İsmail, “*Gülşen-i Envar*”, DİA, XIV, 252-53.
- Yardı, Ali, “*Osmanlı Devrinde Dârühadisler*”, Osmanlı (Yeni Türkiye Yayınları), s.163-175.
- Yazıcı, Tahsin, “*Gülistan*”, DİA, XIV, 240-41.
- Yazıcıoğlu, M. Said, “*Hızır Bey*”, DİA, XVII, 413-15.
- Yüksel, Emrullah, “*Birgivi*”, DİA, VI, 191-194.